

บัวในวรรณคดีบาลี

บัวเป็นพันธุ์ไม้ออกประเภทหนึ่ง ที่กล่าวถึงมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เราอาจศึกษาเรื่องบัวเหล่านี้ได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและชาดกเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีเรื่องราวของบัวอยู่มากมาย แสดงว่า บัวนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา จนบางครั้งพุทธศาสนิกชนถือว่าบัวเป็นดอกไม้ในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะก็มี และยังถือว่าดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาที่หมายถึงคุณลักษณะพิเศษที่แฝงมากับบัวด้วย

ในพุทธประวัติ บัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้ามาก นับแต่ประสูติจนถึงเสด็จปรินิพพาน เรื่องที่พุทธศาสนิกชนคุ้นมากก็คือ เหตุการณ์เกี่ยวกับตอนที่พระองค์ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาแล้ว พระองค์ได้เสด็จย่างพระบาทไปเจ็ดก้าว แต่ละก้าวมีดอกบัวมารองรับ ¹

¹ เนื้อความในพระปฐมสมโพธิกถา ฉบับกรมสมเด็จพะปรมาณูชิตชิโนรส, พิมพ์ครั้งที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2505) ประจําหน้าที่ 3 หน้า 59 มีกล่าววว่า

" . . . จึงบ้ายพระพักตร์ไปข้างทิศอุดร แล้วย่างพระบาทไปเจ็ดก้าว บนพื้นแผ่นดินทองอันท้าวจตุโลกบาลรองรับ แล้วหยุดยืนบนทิพยปทุมบุปผชาติ มีกลีบไค้ 100 กลีบ" ด้วยเหตุนี้จึงได้มีคำวิสัยนาพยากรณ์ว่า " . . . ซึ่งกระทำสัตตบพวีติหารปาฏิหาริย์ 7 ก้าว นั้น เป็นบุพนิมิตที่จะได้พระสัตตรัตนสมโพธิองค์ทั้ง 7" (ดูพระปฐมสมโพธิกถา, หน้า

หรือพระพุทธประวัติตอนที่ทรงพิจารณา เปรียบเทียบสติปัญญาของบุคคลกับดอกไม้
บัว ด้วยเนื้อความที่ว่า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงทราบคำทูลอาราธนาของพรหมและทรง
อาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อตรวจ
ดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสในจักษุน้อยก็มี ที่มี
ขุสติกิเลสในจักษุมากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดี
ก็มี ที่มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนใหญ่ไฉนก็ยากก็มี ที่จะสอนใหญ่ไฉนก็ยากก็มี ที่มีปกติ
เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยน้อยก็มี

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีอุปมาเหมือนดอกกุบลีในอกอุบล ดอกปทุมในกอปทุม หรือดอกบุนนทริกใน
 กอบุนนทริก ที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ อัน
 น้ำเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่บนน้ำอันน้ำไม่คิดแล้ว ¹

ตัวอย่างต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ที่น้ำเอาดอกบัวมาสัมพันธ์กับเรื่องราว
 ในพระพุทธศาสนานั้น ย่อมจะเป็นพื้นฐานสำคัญอันเป็นสัญลักษณ์ของดอกบัว ที่ก่อให้เกิด

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 4, พระวินัยปิฎก, มหาวรรค, ภาค 1, มหาชนชกะ,
 ขอ 9.

ในพระปฐมสมโพธิกถา มีอรรถาธิบาย เกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้าทรง
 เปรียบเทียบสติปัญญาของคนกับดอกบัว 4 ประเภทไว้ว่า ". . . ครวนาคูกดอกอุบล
 ปทุมบุนนทริกชาติทั้งหลายต่าง ๆ บางดอกก็ฟุ้งงอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ในน้ำ บางดอกก็
 งอกมีก้านเจริญ แต่ยังไม่งอกขึ้นจากน้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นมาพอ
 เสมอหลังน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพ่นน้ำเกือบใกล้จะบาน แลดอกบัวทั้ง 4 จำพวกนี้
 อุปมาฉันใด ก็เหมือนด้วยพระสัพพัญญูทรงพิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย 4 จำพวก
 ประจักษ์แจ้งด้วยพระพุทธานุญาณก็มีอุปมาไม่ต่างกัน แท้จริงอันว่าปทุมชาติดอกใดที่งอกขึ้น
 พ้นจากน้ำคอยท่าสุริยรังสีสัมผัสจักจะบานในวันนี้ แลดอกใดที่ยังตั้งอยู่เสมอหลังน้ำก็จะบาน
 ในวันพรุ่งนี้ ดอกใดที่ยังอยู่ภายในน้ำนั้น ยังอีกสามวันจึงจะบาน ดอกที่งอกใหม่จาก
 เงานั้นมีโอกาสเจริญขึ้นมาทราบเท่าจนถึงบานได้ ย่อมจะพึงวินาศนิบาตเป็นภิกษุอาหาร
 แห่งหมู่มัจฉาจัดปชาติทั้งปวงสิ้น อันนี้แลมีอุปมาฉันใด ก็อุปมาเหมือนบุพทลทั้ง 4
 จำพวกอันมีในโลก คือ 1 อุกมฏิตัญญุบุพทล (อาจารย์ไต่หน้ที่) 2 วิจิตัญญุบุพทล (อา
 จรูไต่เมื่อไต่ฟังอธิบาย) 3 ไนยบุพทล (อาจารย์ไต่เมื่อฟังอธิบายต่อ ๆ มา) 4 ปทปรม-
 บุพทล (ผู้ไม่อาจรูไต่ แต่ก็ยังเป็นอุปนิสัยปัจจัยในกาลข้างหน้า) คฺุในพระปฐมสมโพธิ-
กถา ตรีเจตที่ 12, หน้า 222.

แนวความคิดในการผูกเรื่องราวไปในลักษณะต่าง ๆ สัญลักษณ์เหล่านี้อาจจะสรุปได้ เป็นสามประการ คือ ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม และเป็นสัญลักษณ์ของความงาม ดังจะแยกกล่าวต่อไปนี้

บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์

พุทธศาสนิกชนถือว่า บัวเป็นดอกไม้บริสุทธิ์ เพราะแม้เกิดจากเปือกตม แต่เมื่อดอกโผล่พ้นเหนือน้ำแล้ว ก็หาได้มีร่องรอยความสกปรกของเปือกตมไม่ ธรรมชาติของบัวในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการสนับสนุนความคิดที่ว่า บัวเป็นดอกไม้ที่อยู่เหนือความสกปรกและมลทินของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม บัวจึงมีความหมายไปในทางบริสุทธิ์ สะอาด และเป็นดอกไม้ที่มีเกียรติสูงในพระพุทธศาสนา และโดยเฉพาะ เมื่อพุทธศาสนิกชนจะกล่าวถึงความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า ก็มักจะอุปมาเปรียบเทียบกับความบริสุทธิ์ของดอกบัว เช่น ในบทสวดมนต์ตอนหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ อันเป็นที่คนไทยคุ้น ๆ อยู่ว่า

องค์โคพระสัมพุทธ	สุวิสุทธิสันดาน
ศัลยมูลกิเลสमार	บมัทมนมัทมอมบัว
หนึ่งในพระทัยทาน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศี บ พันพัว	สุวคนธกำจร ¹

ความบริสุทธิ์ที่กล่าวถึงนี้ หมายถึงความพ้นจากสิ่งสกปรกโสภมหรือมลทินทางโลก และอาจหมายถึงอัสวะ กิเลส ตัณหา มานะ ทิฐิ หรือความผูกพันในกาม หรือบางทีความบริสุทธิ์นั้น หมายถึงความอยู่สูงพ้นจากความผูกพันทุกสิ่งทุกอย่าง ตัวอย่างในเรื่องเหล่านี้ มีกล่าวเสมอในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ

¹ กองเผยแพร่, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือสวดมนต์ สำหรับเยาวชน

พระพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือปวงชนอื่น มิได้มีความมัวหมองหรือมลทินที่เป็นวิสัยปกติของบุคคลผู้ยังหลงระเรีงอยู่ในโลกก็ยสขมาแปดเปื้อนพระพุทธองค์ พุทธศาสนิกชนจึงถือว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งปวง เสมือนหนึ่งความสะอาด ความบริสุทธิ์ผุดผ่องของดอกบัวที่โผล่พ้นเหนือน้ำแล้ว ซึ่งยอมไม่มีสิ่งใด ๆ แม้แต่น้ำ คิติให้เห็นรอยขยู่ตอไป เช่นเนื้อความที่ว่า

. . . ดอกบัวหลวงเกิดในน้ำ ย่อมไฟโรจน์ในท่ามกลางน้ำ มีเกสรบริสุทธิ์
ไม่คิตถอยควยน้ำ ฉนโค ขำแถมหาวีระเจ้า พระองค์ก็ฉนนั้น เป็นมхамุณี
เกิดแล้วในโลก ไม่คิตถอยควยโลก ดังดอกปทุมไม่คิตถอยน้ำฉนนั้น ¹

หรือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปราศจากอาสวะ กิเลส ความผูกพันทั้งปวง เปรียบ
ได้กับดอกบัวว่า

¹ พระไตรปิฎก เล่ม 32, พระสุตตันตปิฎก, ขุททกนิกาย อปทาน, ภาค 1, สารีปุตตเถราปทาน ที่ 3, ข้อ 3.

ยดา ปทุม ชลขั	ชลมชฺเฒ วิโรจติ
น โส ลิมุปติ โทเยน	ปรีสุทฺโธ ทิ เกสรี.
คเถว कुं มหาวีร	โลเก ชาโต มхамุณี
โนปลิมุปติ โลเกน	โทเยน ปทุม ยถา.

พระไตรปิฎก, เล่ม 17, สังยุตตนิกาย, ปุฬวรรค ที่ 5, ปุฬยสูตร,
ข้อ 241.

. . . อาสวะเหล่านั้นของเราสิ้นไปแล้ว เรากำจัดเสียแล้ว กระทำให้
ปราศจากเครื่องผูกพัน ดอกบัวตั้งอยู่บนน้ำ ย่อมไม่แปรเปลี่ยนด้วยน้ำ ฉนฺได
คูกรพราหมณ์ เพราะฉะนั้นเราจึงเป็นพระพุทธเจ้า ¹

อนึ่ง บัวบุณฑริกย่อมอยู่เหนือน้ำ ไม่เปียกน้ำ ฉนฺได พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้
อยู่เหนือค้ำหา มานะ ทิฐิ และไม่มีรอยแปรเปลี่ยนด้วยสิ่งเศร้าหมองเหล่านั้น ฉนฺนํ

. . . ดอกบัวที่อบุณฑริกมีกลิ่นหอม เกิดในน้ำ ไม่แปรเปลี่ยนด้วยน้ำฉนฺได
พระองค์ผู้เป็นขางตัวประเสริฐ ก็ฉนฺนํ ทรงอุบัติขึ้นมาค้ำแล้วในโลก อัน
ค้ำหา มานะ ทิฐิ ไม่ฉาบทาพระองค์ให้ติดอยู่กับโลก เหมือนดอกปทุมไม่
เปียกน้ำ ฉนฺนํ ²

¹ พระไตรปิฎก, เลม 21, พระสุตตันตปิฎก, อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต,
จักกวรรคที่ 4, โทณสูตร, ข้อ 36.

เต มยฺหิ อาสวา ซีณา	วิทุชฺสตา วินพีกตา
ปฺนฺทริกํ ยถา อุกฺคํ	โตเยน นฺปฺลিপฺปติ
นฺปฺลিপฺปามี โลเกน	ตสฺมา พุทฺโฆ สุมิ พฺราหฺมณาติ.

² พระไตรปิฎก, เลม 22, บัฏจก-ฉกนิบาต, ชรรณิกวรรคที่ 5,
นาคสูตร, ข้อ 314.

ยถาปิ อุกฺเก ชาตํ	ปฺนฺทริกํ ปวทุชฺชติ
น อฺปฺลิมฺปติ โตเยน	สฺจิจฺฉนฺธํ มโนรมํ
ตเถว โลเก สฺสาโต	พุทฺโฆ โลเก วิหริติ
น อฺปฺลิมฺปติ โลเกน	โตเยน ปทํ ยถา.

หรือ

. . . ทรงละความกลัวและความสะอากได้แล้ว ไม่ทรงติดอยู่ในบุญและบาป ทั้งสองอย่าง เปรียบเสมือนดอกบัวขาวที่ไม่ติดน้ำจะนั้น¹

ด้วยเหตุนี้ เราจึงกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่างในโลก คั้งนั้น เพื่อเป็นการยกย่องความบริสุทธิ์อันปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายในพระพุทธองค์ ให้ประจักษ์แก่ชาวโลกทั้งปวง หรือ เพื่อเป็นการกั้นมิให้สิ่งปฏิกูลมาแตะต้อง ความบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์ พุทธศาสนิกชนส่วนมากจึงมีความคิดในเรื่องของการใช้ ดอกบัวเป็นที่รองรับพระพุทธเจ้า เช่น คำกล่าวที่ว่า

. . . พระชินเจ้าพระองค์นี้ ทรงมีพระบาทฝังอยู่แล้วเหนือยอดแห่งดอกบัว อันน่าอัศจรรย์ ยิ่งชาวโลกให้ทราบความเป็นผู้อัศจรรย์อย่างยิ่งของพระองค์²

นอกจากจะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์เพียงคั้งดอกบัวแล้ว แม่ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ประจุกดอกบัวด้วย เพราะพระปัจเจก

¹ พระไตรปิฎก, เล่มที่ 25, สุตตนิบาต, เสลสูตร, ข้อ 371.

. ปตินภยเภทโว
 ปุณฺทริกั ยถา วคฺคฺ โทเย น อูปลิมฺปติ
 เหว่ ปุณฺเณ จ ปาเป จ อุกฺเข ทฺวํ น ลิมฺปสิ.

² นาวาอากาศเอก แยม ประพัฒน์ทอง, ผู้แปล พระคัมภีร์สุโขธาลังการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512), 307.

สัมพุทธเจ้าเป็นผู้ละกิเลส ทัณฑหา ทิฐิ เป็นผู้หลุดพ้นไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดในโลกเป็นผู้ตัด
ขาดจากโลกโดยสิ้นเชิง เช่นในชคฺควิสามสฺสคตนิเทศ มีว่า

. . . พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ไม่สะดุ้งในเพราะเสียงเหมือนราชสีห์ ไม่
ของเหมือนลมที่ไม่ติดตาชาย ไม่ติดอยู่เหมือนดอกบัวอันน้ำไม่ติด ฟังเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น ¹

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมให้ล่วงพ้นจากกิเลส ทิฐิ ความกำหนัด หรือ
ความยินดีในกามสุข มีพระพุทธคำรัสเปรียบเทียบว่า

. . . มุนีผู้มีถ้อยคำสงบ ไม่กำหนัดยินดีอยู่ในกามและในโลก เหมือนดอก
ปทุม มีกานเป็นหนาม เกิดในน้ำ โคลนตม ไม่ติดอยู่ด้วยน้ำและโคลนตม
ฉะนั้น ²

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 30, พระสุตตันตปิฎก, ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ,
ชคฺควิสามสฺสคตนิเทศ, ข้อ 803.

สีโหว สทุเทศุ อสนฺตสนฺโต
วาโถว ชาลมฺหิ อสฺซชฺมาโน
ปทุมํว โทเยน อลิมฺปมาโน
เอโก จเร ชคฺควิสามกฺกโป.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 25, พระสุตตันตปิฎก, ขุททกนิกาย, สุตตนิบาต,
มาคัณฺฑียสูตร, ข้อ 416.

เอลมฺพชฺ กณฺฐกฺวาริชฺ ยถา
ชเลน ปงฺเกน จ นฺนปลิตฺตุ
เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิฺทฺโช

หรือ

. . . มุณีไม่อาศัยแล้วในสิ่งทั้งปวง ไม่ทำสัตว์และสังขารให้เป็นที่รัก และไม่ทำสัตว์และสังขารให้เป็นที่ชัง ความร่าพันและความหวงแหนมิได้ติดอยู่ในมุณินั้น เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัวฉะนั้น ¹

. . . หยาดน้ำย่อมไม่ติดในใบบัว วารีย่อมไม่ติดในดอกบัว ฉนฺได มุณีย่อมไม่เข้าไปติดอยู่ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน และอารมณ์ที่ทราบ ฉนฺนิน ²

นอกจากนี้ พระราชาผู้ปฏิบัติพระองค์ด้วยคุณธรรม และบุคคลที่สามารถจัดค้นหาให้ไปจากจิตใจ ไม่นินทาในลาภ ยศ สรรเสริญ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ อุปมาได้ดังดอกบัว เช่น

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 29, พระสุตตันตปิฎก, ขุททกนิกาย, มหานิเทศ
ชราสุตตนิเทศ ที่ 6, ข้อ 212.

สพฺพทถ มุณี อนิสฺสโร
น บิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ
ทสฺมึ ปรีเทวมจฺจรํ
ปญฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปติ.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 29, ชราสุตตนิเทศ, ข้อ 216.

อุทฺวินฺนุ ยถาปิ โปกฺขเร
ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ
เอวํ มุณี โนปลิมฺปติ

.....

. . . ดอกบัวมีรากขาว มีน้ำสะอาดเป็นแดนเกิด เกิดแล้วในสระโบกขรณี ดอกปทุมบาน เหมือนดวงไฟที่เปล่งแสงกระจ่างแล้ว เปือกทม ฝุ่น น้ำ ไม่แปดเปื้อนฉนใด กรรมกิเลสเช่นนั้นย่อมแปดเปื้อนไม่ได้ ซึ่งพระราชามีพระดำรัสที่สะอาด ไม่ทรุดรุนแรง มีการกระทำอันบริสุทธิ์ ปราศจากความชั่วเหมือน (เปือกทมเป็นต้น ไม่แปดเปื้อน) ดอกบัวที่เกิดในสระโบกขรณีทั้งหลาย ฉะนั้น ¹

. . . ส่วนผู้ใดครอบงำค้นหาอันชั่วช้านี้ ซึ่งยากที่จะล่วงได้ในโลก ความโศกทั้งหลายยอมตกไปจากบุคคลนั้น เหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัว ฉะนั้น ²

¹ ชาตกฏฐกถา, ภาค 5, กุกุชาตก, หน้า 123.

โธทาตมฺลํ สจฺจวาริสฺมภวํ

ชาตํ ยถา โปกฺขรณีสฺส อมฺพุชฺ

ปทุมํ ยถา อคฺคฺคินิภาสึฉาลิมํ

น กทโม น รโชน วาริ ลิมฺปติ.

เอวํปิ โวหารสฺสจฺจึ อสหาหํ

วิสุทฺธกมฺมฺนฺตมฺเปตฺตปาปกํ

น ลิมฺปติ กมฺมฺกิเลสฺ ตาพิโส

ชาตํ ยถา โปกฺขรณีสฺส อมฺพุชฺนฺติ.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 26, พระสุตตันตปิฎก, ชุตตนิกาย, เถรคคาถา มาลุงกยปุตตเถรคคาถา, ข้อ 351.

มนุชฺสสฺส

โย เจทํ สหเต ชมฺมึ ทมฺหํ โลเก ทุรฺจฺย

โสกา ทมฺหา ปตฺนฺติ อฺหพินฺทุว โปกฺขรา.

. . . คนเหล่านั้น ย่อมไม่ติดอยู่ในลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ
 นินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์ ทั้งหมด ดังหยาดน้ำมิได้ติดอยู่ในใบบัว
 ฉะนั้น ¹

บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม

พุทธศาสนิกชนส่วนมาก ถือว่าบัวเป็นดอกไม้พิเศษที่จะนำไปเป็นสัญลักษณ์แห่ง
 ความดีงาม ทั้งในทางศาสนาและในทางโลกด้วย ความคิดที่ว่าบัวเป็นสัญลักษณ์แห่ง
 ความดีงามนี้ จะเห็นได้จากแนวปฏิบัติที่บุคคลนิยมใช้ดอกบัวเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย
 นอกจากนี้ คัมภีร์พระพุทธศาสนายังมีกล่าวสนับสนุนว่า บัวเป็นเครื่องหมายแห่งความดีงาม
 ในคติต่าง ๆ เช่น มีผู้นำดอกบัวไปเป็นส่วนประกอบสำคัญในกิจกรรมบางอย่างที่ทำขึ้น
 มาเพื่อถวายพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูป และยังได้มีการนำดอกบัวไปประกอบบุญ
 บารมีของบุคคลอีกด้วย

ในทางศาสนา บัวมีคุณลักษณะอันดีงามที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องเปรียบเทียบกับ
 แนวปฏิบัติธรรมของภิกษุหรือของบุคคล เพื่อให้ภิกษุหรือบุคคลเหล่านั้นได้เข้าใจในคติ
 ธรรมและคติโลกใต้อย่างขึ้น

ตัวอย่างที่จะใช้ประกอบเหตุผลดังกล่าวนี้มีมากมาย ซึ่งจะแยกกล่าวดังนี้

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 26, โคทัตตเถรคาถา, ข้อ 382.

น เหว ลาเภ นาลาเก	น ยเส น จ กิตฺติยา
น นิบุทาย ปสฺสาย	น เตะ ทุกฺเข สฺขมฺหิ จ
สพฺพุตฺต เตะ น ลิปฺปนฺติ	อุทฺพิณฺทว โปกฺขเร.

การใช้ดอกบัวเป็นเครื่องบูชา ในการบูชาพระ พุทธศาสนิกชนนิยมใช้สิ่ง
สักการะอันแสดงถึงความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ความปราศจากมลทิน ดังนั้นเมื่อถือกันว่าดอกบัว
เป็นเครื่องหมายแห่งความบริสุทธิ์แล้ว ก็นิยมใช้ดอกบัวเป็นเครื่องบูชาด้วย และดอกบัว
ที่ใช้เป็นเครื่องบูชา มักได้แก่ดอกบัวหลวง

อนึ่ง จะสังเกตเห็นว่าดอกบัวตูม นั้น มีส่วนที่คล้ายคลึงกับหัวใจ ซึ่งเป็นอวัยวะ
สำคัญในเรือนร่างของคน ฉะนั้น การที่บุคคลใช้ดอกบัวตูมบูชาพระรัตนตรัย อาจจะถือ
เสมือนหนึ่งว่าเป็นการบูชาที่สูงส่งสุดด้วยหัวใจของตน

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ เกี่ยวกับลักษณะการระพุ่มมือไหว้ จะเห็นว่า
มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูมด้วย ดังกล่าวนี้ บางทีมีผู้เปรียบการระพุ่มมือนั้น เป็น
อาการประจุกการบูชาด้วยดอกบัว เช่น คำกล่าวที่ว่า

"สาธุหตุถาวรวิญญูนิ - ดอกบัวคือกระพุ่มหัตถ์แห่งสาธุชน" ¹

"ปาณิปงฺกเฏรฺหานิ - ดอกบัวคือฝ่ามือทั้งหลาย" ²

การที่พุทธศาสนิกชนนิยมใช้ดอกบัวเป็นเครื่องสักการะพระรัตนตรัยนั้น น่าจะ
เป็นความคิดสืบเนื่องมาจากการที่เคยได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ของพระเถระบางรูป
ที่กล่าวถึงการใช้ดอกบัวเป็นพุทธบูชา และการกล่าวถึงอันสงฆ์ที่เกิดจากการบูชาด้วย
พุทธศาสนิกชนบางคนอาจจะมีความเห็นว่า ถ้าหากคนได้ปฏิบัติอย่างพระเถระ ด้วยการ
ใช้ดอกบัวบูชาพระแล้ว ผลแห่งการบูชานั้นอาจจะบันดาลให้ตนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา
หรือไม่ก็อาจจะบันดาลให้ตนได้ประสบกับสิ่งที่พึงปรารถนา เช่นกัน

ในอดีตชาติ พระเถระบางรูปได้เคยบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบัว และได้รับ
อันสงฆ์อันเลิศ เพราะการบูชาเช่นนั้น และดอกบัวที่บูชานั้นมีทั้งชนิดบัวหลวงและบัว
สาย ได้แก่ ปทุม บุษบก อุด กุมุท เป็นต้น

และอันสงฆ์ที่เกิดขึ้น เพราะการใช้ดอกไม้เป็นพุทธบูชาครั้งนี้ มีว่า

. . . พระศาสดาพระนามว่าปทุมุตระ ได้ทรงทำอนโมทนาว่า ด้วยดอกไม้
ปทุมดอกเดี๋ยวนี และด้วยจิตตั้งมั่น ท่านจะไม่ต้องไปสู่วินิบัติตลอดแสนกัป
พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระผู้นี้ ครั้นตรัสอย่างนี้ ทรงสรรเสริญ
กรรมของเราแล้ว ได้เสด็จไปตามพระประสงค์ ในกัปที่แสนแต่กัปนี้ เรา
ได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้สักหุคฺติเลย นี่เป็นผลแห่ง
พุทธบูชา คุณวิเศษ เหล่านี้คือ ปฏิสัมภทา 4 วิโมกข์ 8 และอภิญา 6
เราทำให้แจ้งชัดแล้ว พระพุทธศาสนา เราทำสำเร็จแล้วดังนี้ ¹

หรือในอากาศสุขขิเปยเถราปทาน มีกล่าวไว้ว่า "พระอากาศสุขขิเปยเถระใช้ดอกไม้
บัวหลวง 2 ดอก บูชาพระพุทธรูป พระนามว่าสิทธัตถะ ด้วยการวางที่พระบาทดอก
หนึ่ง และโยนขึ้นไปในอากาศดอกหนึ่ง" ² และอันสงฆ์ที่ยังเกิดขึ้นเพราะการบูชา นั้น มี
กล่าวทำนองเดียวกันกับที่กล่าวแล้วข้างต้น

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, เอกปทุมียเถราปทานที่ 1, ข้อ 343.

ปทุมุตฺตโร โลกวิทู	อาหุตฺตึนฺ ปฏิกุคฺคิโ
อนุตฺตลิกุเช สฺวิโต สคฺคตา	อากาสึ อนุโมทนํ
อิมินา เอกปทุมเมณ	เจตนาปณิธิทึ จ
กปฺปานํ สตสฺสสุตฺตํ	วินิปาตํ น คจฺจนฺตี
อิทํ วตฺวาน สมฺพุทฺโธ	ชลชุตฺตมนามโก
มม กมฺมํ ปกิตฺเตตฺวา	อคฺมา เยน ปตฺถิตํ
สตสฺสสุตฺเต อิทํ กปฺเป	ยํ กมฺมมกรึ ททา
หุคฺคทึ นาภิขานามิ	พุทฺธปฺปชายิตํ ผลํ
ปฏิสมฺภทา จตฺสุโส	วิโมกฺขาปิจ อฏฺฐิเม
.....

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อความอีกหลายแห่งที่กล่าวถึงการใช้ดอกบัวเป็นพุทธบูชา และ
 อานิสงส์แห่งการบูชาอันค้ำย เรื่องราวเหล่านี้มีเนื้อความซ้ำ ๆ กัน จึงมีใต้นำมากล่าว
 อย่างละเอียดในที่นี้¹ แต่ก็นับได้ว่า เรื่องราวเหล่านี้ย่อมเป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงค่านิยมของพุทธศาสนิกชน ในการถือว้าบัวเป็นดอกไม้ที่มีคุณลักษณะอันเหมาะแก่การบูชาพระ

¹ เนื้อความที่กล่าวถึงการใช้ดอกบัวหลวงเป็นพุทธบูชา, คูใน
 พระไตรปิฎก, เลม 32, ขุททกนิกาย อปทาน.

- _____ . กาทุฬายีเถราปทาน ที่ 4, ขอ 36.
- _____ . ปทุมฉนินยเถราปทาน ที่ 6, ขอ 48.
- _____ . ปทุมเถราปทาน ที่ 9, ขอ 61.
- _____ . ปทุมปเปถียเถราปทาน ที่ 10, ขอ 92.
- _____ . ปุณฺฑริกเถราปทาน ที่ 9, ขอ 281.
- _____ . สัตตปทุมียเถราปทาน ที่ 4, ขอ 316.
- _____ . นาลิปุเปถียเถราปทาน ที่ 9, ขอ 321.
- _____ . อุกุชิตตปทุมียเถราปทาน ที่ 10, ขอ 342.
- _____ . อุเทนเถราปทาน ที่ 10, ขอ 412.

เนื้อความที่กล่าวถึงการใช้ดอกบัวสายเป็นพุทธบูชา, คูใน
 พระไตรปิฎก, เลม 32, ขุททกนิกาย อปทาน.

- _____ . ปญฺจหัตถียเถราปทาน ที่ 5, ขอ 47.
- _____ . อุปลหัตถียเถราปทาน ที่ 3, ขอ 105.
- _____ . กุสมาสนินยเถราปทาน ที่ 6, ขอ 128.
- _____ . กุมุทายกเถราปทาน ที่ 10, ขอ 162.
- _____ . กุมุทมาลียเถราปทาน ที่ 1, ขอ 173.
- _____ . ปญฺจหัตถียเถราปทาน ที่ 4, ขอ 186.
- _____ . กุมุทมาลียเถราปทาน ที่ 10, ขอ 322.
- _____ . ตินฺนปฺลมาลียเถราปทาน ที่ 2, ขอ 344.

บางครั้ง บุคคลมีความเห็นว่า บัวเป็นดอกไม้ใช้สำหรับบูชาพระพุทธเจ้า เท่านั้น หากวนำไปบูชาบุคคลอื่น ๆ ไม่ เช่นมีเรื่องเล่าว่า

เมื่อครั้งพระศิวะปฐมฤทธิยะ ยังเป็นช่างดอกไม้ ครั้งหนึ่ง ได้นำดอกปทุมมา 3 ดอก คอยหวังจะถวายพระราชินี แต่ครั้นได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินอยู่ในละแวกตลาด ก็เกิดความคิดว่า จะมีประโยชน์อะไร คอยดอกไม้เหล่านี้ที่จะนำไปบำรุงพระราชินี ตนอาจได้รับบ้านหรือคามเขต หรือทรัพย์สินหนึ่ง เป็นการตอบแทนเท่านั้น แต่ถ้านำดอกบัวนี้บูชาพระพุทธเจ้า ผู้ทรงฝึกคนที่มีโคฝึกคน ผู้แก้ลวงลา ทรงนำสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งปวงผู้เป็นนาถะของโลกแล้ว ตนจักได้ทรัพย์สินไม่ตาย เมื่อคิดอย่างนี้ จึงยังจิตใจของตนให้เลื่อมใส แล้วจับดอกปทุมมาโยนขึ้นไป ดอกปทุมมาเหล่านั้นก็แผ่ (บาน) อยู่ในอากาศ มีช่วขึ้นข้างบน ดอกลงข้างล่าง ทรงอยู่เหนือพระเศียรในอากาศนั้น ¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ขุททกนิกาย อปทาน, ศิวปทุมียเถราปทาน
ที่ 10, ข้อ 80.

และอานิสต์ซึ่งเกิดแก่พระคัมภีร์มียเถระในครั้งนั้น นอกจากจะมีอย่างเดียวกับพระเถระรูปอื่น ๆ แล้ว ยังมีเนื้อความพิสดารเกี่ยวกับบัวในอานิสต์ด้วย ว่า

. . . มางพิดได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบัวแดง เราจักพยากรณ์มางพิดนั้น ทานทั้งหลายจงฟังเรากล่าว มางพิดนั้นจักมีกรรมอยู่ในเทวโลกตลอด 3 หมื่นกัป และจักได้เป็นจอมเทวดาเสวยเทวราชสมบัติอยู่ 30 ครั้ง จักมีวิมานชื่อ มหาวิตถาริกะในเทวโลกนั้นสูง 300 โยชน์ กว้าง 150 โยชน์ . . . แก้วปทุมราคะ โศประมาณเทาจกักร จักห้อยอยู่ที่ตามุขที่ไม้นพินาคที่บานประคูด และที่เสาระเนียบที่วิมานนั้น นางเทพอัปสรทั้งหลายจักลาจกักรห่มด้วยใบบัว นอนอยู่ภายในวิมานอันประเสริฐซึ่งเคียรคานด้วยใบบัว ดอกบัวแดง ล้วนเหล่านั้นแควดลอมภพ ส่งกลิ่นตลบไปประมาณร้อยโยชน์โดยรอบ . . . ด้วยผลแห่ง (การบูชาด้วย) ดอกบัว 3 ดอก เราเนาภิเลสทั้งหลาย ถอนภพทั้งปวงสิ้นแล้ว อาสวะทั้งหมดสิ้นรอบแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี คุณวิเศษเหล่านั้นคือ ปฏิสัมภิตา 4 วิโมกข์ 8 และอภิญญา 6 เราทำให้แจ้งชัดแล้ว พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้วดังนี้ ¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, คัมภีร์มียเถราปทาน ที่ 10, ข้อ 82.

อนึ่ง พระเถระบางรูปจะสังคายน์ของท่านไว้ว่า เมื่อศิษย์ไปหากก็ให้นำดอกไม้ไปให้ท่านด้วย เพื่อท่านจะได้นำดอกไม้ไปเป็นเครื่องสักการะพระพุทธเจ้าต่อไป ¹

แม้แต่เมล็ดบัว ² และเหง้าบัว ³ ก็มีผู้ใช้ถวายเป็นพุทธบูชาด้วย แสดงว่าทุก ๆ ส่วนของบัวนั้น มีคุณค่าที่บุคคลจะนำไปบูชาพระพุทธเจ้าได้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรง ดอกบัวก็มีความสำคัญมีใช้น้อย ที่บุคคลจะนำมาถวายเป็นสิ่งบูชา และอานิสงส์แห่งการบูชานั้นก็ด้วยประการต่าง ๆ แต่อานิสงส์นั้นเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ซึ่งเป็นความเห็นที่ว่า ถ้าใครได้ทำบุญกุศลกับพระภิกษุแล้ว ผลบุญนั้นก็อาจบันดาลให้ผู้นั้นได้เป็นผู้มีลักษณะที่พึงงามในสายตาของคนทั่วไป เช่น มีผิวพรรณผุดผ่อง ร่างกายสมประกอบ เป็นต้น เช่นคำที่กล่าววว่า "เพราะบุคคลเคยถวายดอกบัวแด่พระภิกษุ จึงได้มีผิวพรรณงาม ผุดผ่อง สว่างไสว" ⁴

บางครั้ง เพราะบุคคลเคยได้เกื้อกูลประโยชน์แก่พระหรือบุคคลอื่น จึงเกิดอานิสงส์ของท่านนั้นแก่ตน เช่น

ในกุกุชริมาณ พระโมคคัลลานะได้ถามนางเทพธิดาองค์หนึ่งว่า

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ปทุมปฐกเถราปทาน ที่ 10, ข้อ 132.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ผลทายกเถราปทาน ที่ 7, ข้อ 129.

³ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ภิสทายกเถราปทาน ที่ 5, ข้อ 67;
ภิสุมพาลทายกเถราปทาน ที่ 3, ข้อ 365.

⁴ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ภิสทายกเถราปทาน ที่ 5, ข้อ 67.

กฤษกร เป็นยานอันประเสริฐของท่าน ประดับประดาด้วยแก้วหลายชนิด เป็น
 สัตว์นารัก มีกำลังว่องไวมาก เทียวไปในอากาศได้ มีสีเหมือนหม้อใหม่ มีนัยน์
 ตากลมคล้ายใบบัว มีตัวประดับด้วยพวงดอกปทุมและพวงอุบลทิพย์งามรุ่งเรือง
 มีกายโปรยปรายไปด้วยเกสรปทุม ประดับด้วยปทุมทอง ตามที่ข้างเดินไปและ
 หยุดย่นอยู่ มีดอกบัวทองใหญ่ ๆ คอยรับเท่าข้างทุกปีก้าว และประดับด้วยดอก
 ปทุมและดอกอุบล . . . ท่านรุ่งเรืองกว่าหมื่นเทพกัญญาในเชิงรูปร่าง การที่
 ท่านได้ทิพยสมบัตินี้ ด้วยผลแห่งทาน ผลแห่งศีล หรือผลแห่งการกราบไหว้
 (ชนิกไทน) ¹

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 26, พระสุตตันตปิฎก, ขุททกนิกาย, วิมานวัตถุ,
 กฤษกรวิมาน ที่ 5, ข้อ 5

กฤษกร	เท วราโรโห	นानารตนกปโปโน
รุจิโร	ถามวา ชวสมปฺโน	อากาศมฺหิ สมฺหิติ
ปทุมมี	ปทุมปตฺตกฺชี	ปทุมปฺปลชฺตฺนฺชโร
ปทุมจุนฺดณากิณฺณงฺโก		โสวณฺณโปกฺขรมาลา
ปทุมมานุสฺสํ มกฺกํ		ปทุมปตฺตวิกฺกิสฺสํ
ฐิตํ วกฺคฺมณฺณชฺชาติ		มิตํ คจฺจติ วารโณ
ทสฺสํ ปกฺกมมานุสฺส		โสวณฺณกํ สวารติสฺสรา
เทสํ สฺยุยฺยติ นิกฺโขโส		ทฺริเย ปญฺจจฺจิกิเย ยถา
ทสฺสํ นาคสฺสํ ชนฺธมฺหิ		สฺจิวทฺถตา อลงฺกตา
มหนฺตํ อจฺจณฺราสฺงฺขํ		วณฺณณเณ อติโรจสิ
ทานสฺสํ เท อิทํ ผลํ		อโถ สีสฺสสฺส วา ปน

นางเทพธิดาองค์นั้นตอบว่า

ดิฉันได้เห็นพระเถระเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วยคุณ ผู้เพ่งฉาน ยินดีในฉาน เป็นผู้
สงบ ไคลยวายอาสนะที่ลาดควยผา โปรยดอกไม้ลงรอบ ๆ อาสนะ ดิฉันมี
ใจเลื่อมใส ได้ประทับพวงมาลัยปทุมมีใบทิศลงครึ่งหนึ่ง และโรยเกสรปทุม
ลงครึ่งหนึ่งด้วยมือทั้งสองของตน และเช่นนี้เป็นผลแห่งกุศลกรรมนั้น ¹

นอกจากจะกล่าวถึงการใช้ดอกไม้เป็นพุทธบูชา และสังฆบูชาแล้ว บางครั้ง
บุคคลก็ยังได้ใช้ดอกไม้ไปเป็นเครื่องสักการะ กราบไหว้ผู้ที่ตนเคารพ มีบิดามารดาเป็นต้น
เพื่อความเป็นที่วิมลแก่ตนอีกด้วย ²

และแม้แต่สัตว์บางชนิด เช่นช้าง ก็ยังใช้ดอกไม้เป็นเครื่องแสดงคารวะ
โสดงของตน เช่นกัน ³

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 26, กุญชรวิมานที่ 5, ข้อ 5.

สา เทวตา

ทิสฺวาน คุณสมฺปนฺนํ ฌายี ฉานรตฺ สํ

อทาสี ปุเปฉาภิณฺณํ อาสนํ หุสฺสสนฺนตํ

อุปฺทฺชปทุมมาลาหํ อาสนสฺส สมฺนุตฺโต

อพุโภกิริสฺสํ ปคุเตหิ ปสนฺนา สเกหิ ปาณิหิ

ตสฺส กมฺมกุสฺลสฺส อิทํ เม ตาทิสฺ ฌลํ

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, กุสุมาสนีนियเถราปทาน ที่ 6, ข้อ 128.

³ ชาตกฏฐกถา, ภาค 7, ฉพฺพตฺตชาตก, หน้า 230.

การใช้ดอกไม้เป็นส่วนหนึ่งแห่งการ สร้างที่ประทับถวายพระพุทธเจ้า

เป็นที่น่าสังเกตุว่า เมื่อพุทธศาสนิกชนจะกระทำสิ่งใด ๆ เพื่อแสดงถึงความมีศรัทธาและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว ก็มักจะเลือกหาวัสดุที่มีคุณลักษณะที่งดงามเสมอ ดังนั้น เมื่อถือกันว่าดอกไม้มีคุณลักษณะที่งาม เป็นที่ทองตาแก่คนทั่วไปแล้ว บางครั้งพุทธศาสนิกชนก็ยังได้นำดอกไม้มาเป็นส่วนประกอบในกิจการนั้นด้วย

ในชุดทหนิมัย อปทาน มีกล่าวไว้หลายแห่งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเผยแผ่พระสัจธรรม พร้อมด้วยพระพุทธรูปไปยังสถานที่ต่าง ๆ นั้น จะมีผู้สร้างปะรำหรือมณฑปถวายเป็นที่ประทับชั่วคราว และปะรำหรือมณฑปที่กล่าวนี้ บางทีก็ใช้ดอกไม้หรือกลีบไม้เป็นส่วนหนึ่งแห่งการก่อสร้างนั้นด้วย เช่น ใช้ดอกไม้ประดับมณฑปหรือใช้ดอกไม้วางหลังคามณฑปและปะรำนั้น

ในปิลินทวัจฉเถรอปทาน มีกล่าวถึงการสร้างมณฑปดอกไม้ว่า

เราทั้งหลายจงรวบรวมดอกไม้ต่าง ๆ เอามาทำมณฑปดอกไม้เถิด สิ่งนี้ย่อมสมควรแก่พระพุทธเจ้า จักเป็นอันบูชาด้วยสิ่งหึงปวง เราจึงให้ทำดอกไม้แว่น ดอกไม้หลวง ดอกมะลิ ดอกลำควน ดอกจำปา ดอกกดินพิมาน ให้เป็นมณฑป . . . พระมหาโมนังคะนามว่าปทุมตตระ พร้อมด้วยพระอรหันต์หนึ่งแสน เสด็จเข้าสู่ณิเวสน์ของเรา ฉัตรทรงอยู่ในเบื้องบน ในมณฑปดอกไม้ อันบานดี พระพุทธเจ้าอนุคัมภุช ประทับนั่งพร้อมด้วยพระอรหันต์หนึ่ง-

แสน . . . พระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ในมณฑปดอกไม้ตลอด 7 วัน 7 คืน
ทรงยังสัตว์เป็นอันมากให้ตรัสรู้ ทรงประกาศพระธรรมจักร . . . ¹

อีกประการหนึ่ง ได้มีผู้นำดอกไม้ไปใช้มุงหลังคามณฑป และประว่าถวายเป็นที่
ประทับของพระพุทธเจ้า ² คว

อนึ่ง ในที่บางแห่ง ซึ่งไม่มีการสร้างที่ประทับถวายพระพุทธเจ้า บางครั้ง
ขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังประทับอยู่ ก็จะมีผู้นำสิ่งอื่น ๆ เช่น ใบบัวหลวง ซึ่งมีขนาดใหญ่มา
ใช้แทนฉัตรหรือร่ม เพื่อปิดบังแสงแดดมิให้ของพระพุทธองค์ ³ แสดงว่าวันนั้นมีความสำคัญ
และมีเกียรติสูง ที่บุคคลจะพึงนำไปคู่ควรกับพระพุทธเจ้าได้ในทุกกรณี

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, บิลินทวัจจนเถรปาทาน ที่ 1, ข้อ 393, หน้า
481-482.

.

นानาบุษฺเฒ สฺมาเนตฺวา กโรม บุปฺผมณฺฑปํ

พุทฺธานุจฺฉวิกิ เอตํ สพุทฺฐา ภวิสฺสติ

อุปลํ ปทุมํ วาปิ วสฺสิกํ อธิมุตฺตกํ.

จมฺปกํ นาคบุษฺเฒจฺจ มณฺฑปํ การยิ อหํ

.

สตฺถุตรตฺตฺนทิวํ พุทฺโธ นิสฺสีทิ บุปฺผมณฺฑปเป

โทยนฺโต พุทฺ สตฺเต รมฺมจกํ ปวตฺตยิ

รมฺมจกํ ปวตฺเตนฺโต เหนฺจฺจโต บุปฺผมณฺฑปเป.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, นันทกเถรปาทานที่ 6, ข้อ 408.
และ ปทุมภูฏาคาริกเถรปาทานที่ 5, ข้อ 397.

³ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, จุลลป็นถกเถรปาทานที่ 4, ข้อ 16.

และ ปาปิยถตติยเถรปาทานที่ ๑ ข้อ ๓๓๑ ปาหุยสเถรปาทานที่ ๗

เปรียบพระสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เจริญด้วยปัญญา อยู่เหนือปุถุชนทั้งหลาย
เสมือนบัวเกิดจากศูนย์กลางของชยะ ว่า

. . . ดอกปทุมมีกลิ่นหอม พึ่งเกิดในกองหยากเยื่อ อันเขาทิ้งแล้ว
ไกลทางใหญ่นั้น ย่อมเป็นที่รรมย์ใจนัยใด พระสาวกของพระสัมมาสัม
พุทธเจ้า เมื่อปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้เพียงคั่งกองหยากเยื่อ ย่อมไฟโรจน์
ลวงปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้คั่งบอดด้วยปัญญาฉะนั้น ¹

เปรียบความรักยอมเกิดจากบุพเพสันนิวาส และความเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เสมือน
บัวเกิดจากโคลนตมและน้ำ ว่า "ความรักนั้นยอมเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ
อย่างหนึ่ง คือ เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อนหนึ่ง เพราะการ เกื้อกูลกันในปัจจุบันหนึ่ง
คู่จดอกบัวเกิดจากน้ำ (เพราะอาศัยเปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น ²

บัวเป็นดอกไม้ที่นำความรื่นรมย์ให้แก่คนทั้งหลาย ด้วยคตินี้ บางครั้งได้มีการ
ใช้ดอกบัวเป็นกัมมัญฐานอันเป็นที่ถูกใจ ชักน้ำให้ภิกษุบริขาร เช่นพระพุทธเจ้าทรง
ใช้ดอกบัวเป็นกัมมัญฐานที่เหมาะสมแก่ภิกษุรูปหนึ่ง ว่า

¹ พระไตรปิฎกเล่ม 25, ชุททกนิกาย, คาถาธรรมบท, ปุบผวรรคที่ 4,
ขอ 14.

² พระอัมมปทัญฐกถาแปลภาค 2, อปฺปมาทวคฺค วัณณา, เรื่องพระนาง-
สามาวดี (15), หน้า 28. แปลจาก อัมมปทัญฐกถา, ภาค 2, อปฺปมาทวคฺค วัณณา,
สามาวดี วตฺถุ (15), หน้า 21.

. . . ทรงนิรมิตดอกบัวปทุมทองประมาณเท่าจักรด้วยพระฤทธิ แล้วทรง
ทำให้เป็นเหมือนหลังหยาคน้ำจากโบและกาน แล้วได้ประทานให้ด้วยพระ
คำรัสว่า เอาเถิด ภิกษุ เชอจงถือเอาดอกปทุมนี้ไปวางไว้ที่กองทรายที่
ท้ายวิหาร นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า แล้วทำปริกรรมว่า โลกิศักดิ์ โลกิศักดิ์ 1

ในเวลาต่อมา ภิกษุรูปนั้นก็ได้เจริญกัมมัฏฐาน และบรรลุฌานทั้งหลาย มีปฐมฌาน
เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงใคร่ให้ภิกษุรูปนั้นบรรลุคุณวิเศษที่ยิ่งขึ้น จึงทรงทำให้ดอกบัว
นั้นเหี่ยวแห้งมีสีดำ เมื่อภิกษุเห็นความเปลี่ยนแปลงของบัว ก็ทำให้ภิกษุรูปนั้นเห็นไตร-
ลักษณ์ อันประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา 2

และเมื่อภิกษุได้เห็นความแตกต่างของดอกบัวที่อยู่ในน้ำ กับดอกบัวที่อยู่บนบก
ก็ยังทำให้ภิกษุนั้นได้เข้าใจในไตรลักษณ์ยิ่งขึ้น 3

อนึ่ง ดอกบัวมีกลิ่นหอมที่ทนทาน ด้วยคดีนี้ จึงเปรียบเทียบไฟโรจนของพระ
อังกิรส เสมือนหนึ่งกลิ่นดาวรของดอกบัว ความเปรียบดังกล่าวนี้ พระมหากษัตริย์
ผู้พิไค้ไซเป็นแนวสอนจุฬินกเถระผู้นอง เมื่อบวชใหม่ ๆ ยังโง่เขลาอยู่ ให้ตั้งอยู่ในศีล
ทั้งหลาย ว่า "ดอกบัวโกกนุท มีกลิ่นหอม บานแต่เช้า ฟิงมีกลิ่นไม่ไปปราศฉันใด เชอจง
เห็นพระอังกิรสผู้ไฟโรจนอยู่ จุฬพระอาทิตย์ส่องแสงในกลางหาว ฉะนั้น 4

1 พระขัมมปทัญฐกถาแปล, ภาค 7, เรื่องสัททวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ
(210), หน้า 123. แปลจาก ขมมปทัญฐกถา, ภาค 7, สารีบุตรคฤเถรสุต สัททวิห
ริกวตฺถุ, หน้า 80-81.

2,3 เรื่องเดียวกัน, เล่มเดียวกัน, หน้า 123-124.

4 พระขัมมปทัญฐกถาแปล, เล่ม 2, อัมปมาทรรค วรรณนา, เรื่องพระ
จุฬินกเถระ (17), หน้า 115. แปลจาก ขมมปทัญฐกถา, ภาค 2, จุฬินกเถ
เรวตฺถุ, หน้า 77-78.

การใช้บัวเป็นเครื่องแสดงพระพุทธรูปนฤญาติการ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ส่วนที่กล่าวถึงพระพุทธรูปนฤญาติการนั้น บางครั้งก็เป็นเรื่องราวทำนองปาฏิหาริย์ (ความอัศจรรย์) ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนิกชนถือว่าพระพุทธรูปทรงเป็นผู้มีเกียรติอันล้ำเลิศกว่าบุคคลทั่วไป จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พุทธศาสนิกชนจะประกาศพระเกียรติคุณและพระพุทธรูปนฤญาติการนั้น ให้ปรากฏแก่ชาวโลกทั่วไป และในการประกาศพระพุทธรูปนฤญาติการนั้น บางที่พุทธศาสนิกชนก็จะหาสิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณลักษณะพิเศษและดีงาม มาประกอบถ้อยคำด้วย ก็บัวเป็นดอกไม้ที่พุทธศาสนิกชนยกย่องว่าเป็นดอกไม้ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นดอกบัวก็อยู่ในข่ายนี้ ดอกบัวจึงเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปเป็นเครื่องประกอบพระพุทธรูปนฤญาติการด้วย กล่าวคือ

ในพระพุทธประวัติมีกล่าวถึงการปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมาया พระพุทธมารดา ว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมาयाพระมารดา นั้น ก็บังเกิดเหตุอัศจรรย์ด้วยหมันโลกชาตุมิเสี้ยงก็กก้องไปทั่ว เกิดบุพนิมิตขึ้น 32 ประการ (บุพนิมิตหนึ่งก็คือ) . . . สรรพพุ่มมีพรหม 5 ก็บังเกิดปรากฏเคี้ยวคาบไปในสาคร นที และประตูพิศลหนึ่ง สรรพพุ่มชาติทั้งหลายบรรดาเกิดในน้ำ ในบก ก็มีกลีบอันเบิกบานทั้งสิ้นหนึ่ง สรรพพฤกษาลดาชาติทั้งหลายก็บังเกิดดอกพุ่มชาติออกตามลำต้นแลกิ่ง และเครือหนึ่งทัณฑ์พุ่มชาติทั้งหลายล้วนมีก้านทำลายพื้นแผ่นดินลา บุคขึ้นมาแห่งละ 7 ดอกๆ

ในที่ศิลาทั้งปวงหนึ่ง โอลัมพกปทุมชาติทั้งหลายก็บังเกิดห้อยย้อยบนอากาศ
หนึ่ง . . .¹

ในส่วนที่กล่าวถึง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว
มีว่า

¹ พระปฐมสมโพธิกถา, ปริจเฉทที่ 3, หน้า 51; และ พระคัมภีร์ชาดก
แปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่ม 1, อวิทุเรนิทาน, หน้า 140; ชาตกภูฏกถา, ภาค 1,
อวิทุเรนิทาน, หน้า 81-82.

โพธิสคฺคตฺสฺส ปน มาคฺคกฺขจิมฺหิ ปฏิสนฺธิคคฺคกฺขเณเยว เอกปฺปหาเรเนว
สกลทสสทฺสฺสึ โลกชาคฺคํ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ. ทฺวคฺคฺคํ ปุพฺพนิมิตฺตานิ
ปาตฺรเหสุ. . . . สหฺพตฺตกเมว ปญฺจวณฺเณหิ ปทุเมหิ สยฺจณฺณํ ตลฺลํ อโหสิ.
ถลชชลาชาทีนํ สหฺพปฺปฺพานิ ปุปฺปฺเปสุ. รุกฺขานํ ชนฺเชสุ ชนฺธปฺปฺพานิ สาชาสุ
สาขปฺปฺพานิ ลตาสุ ลตาปฺปฺพานิ ปุปฺปฺเปสุ. ถเล สิลาตลลานิ ภินฺทิตฺวา อฺปรปฺริ
สคฺคตฺสฺสคฺคํ หุคฺควา ทนฺธปฺปฺพานิ นาม นิกฺขมฺเปสุ. อากาเส โอลมฺพิตปฺปฺพานิ
นิพฺพคฺคฺคํ, . . .

ข้อที่ว่ามีดอกบัวเกิดขึ้นทั่วไป เป็นบุพพนิมิตว่า สัตว์โลกทั้งหลายจะได้มรรค
ผล (ดู พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า 62).

กาลบัดนี้ ทลาคตักยักิเลส 1500 ให้สูญสิ้นจากสันดาน ได้พระโลกุตร-
 ธรรม สำเร็จมโนรตประสงค์แล้ว อัจฉรย์ในขณะนั้นก็บังเกิดมี อันว่า
 มหาปรัชญาอันมีประมาณกำหนดมิได้ โดยหนาไคสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็อุโฆษนา-
 การบันลือลั่น . . . บรรดาไม้มี่ใบก็บังเกิดคอกปทุมชาติออกตามระเบียบ
 ไป บรรดาไม้มี่กิ่งก้านกอหน่อแลยอดแลตามลำต้นรากและเครือ ก็บันดาล
 ออกปทุมชาติออกตามกิ่งก้านกอหน่อยอดแลลำต้นรากเครือทั่วไป ทุกหมู่
 รุกชลาชาติเบื่องบนอากาศก็ห้อยย้อยไปด้วยดอกโกมุทบุษบาคาช บรรดา
 พันแผ่นดินาก็บังเกิดคอกปทุมชาติกอละ 9 คอก บันดาลทั่วประเทศปาสาน
 ทุกตำบลในมหาสารสมุทร ก็คาชไปด้วยโกมลมีพรหม 5 ประการ . . .¹

นอกจากนี้ ในส่วนที่กล่าวถึงความอัศจรรย์อันมีดอกบัวดุขึ้นมารองรับพระบาท
 ของพระพุทธองค์ มีเรื่องเล่าว่า

¹ พระปฐมสมโพธิกถา, ปริจเฉท ที่ 10, 196; พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ
 ส.อ.ส., ภาค 1, อวิทุเรนิทาน, หน้า 182; ชาตภฏฐกถา, ภาค 1, อวิทุเรนิทาน,
 หน้า 119-120.

. . . ตสมี่ สัพพัญญุตํ ปตฺเต สกลทสสทสฺสีโลกชาตุ อลงฺกตปฏฺยิตฺตา
 อโหสิ . . . ขนฺุเชตุ ขนฺุชปทุมานิ ปุပ္ผิสฺสุ สาชาสุ สาขปทุมานิ ลตาสุ
 ลตาปทุมานิ อากาเส โอลมฺพปทุมานิ. สีลาตานิ ภิณฑิตฺวา อุปฺรุปริ สตุตสตุต
 หุตฺวา ทนฺุทกปทุมานิ อญฺฐหิสฺสุ . . .

ครั้งที่ครหิทธิน์ได้ถูกใจพยายามลึกลับผู้ซึ่งเคยหลอกลวงเคียรดีอาจารย์ของ
 คนให้ตกลงไปในหลุมอุจจาระ จึงหวังคิดทำลาย พระพุทธเจ้าซึ่งลึกลับเคียรพลี
 ไสมาก ให้ตกลงไปในหลุมถ่านเพลิงเป็นการตอบแทนบ้าง แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จ
 ย่างก้าวลงเห็นหลุมถ่านเพลิงนั้น เสือล่าแพนซึ่งปีกอำพรางปากหลุมอยู่ก็หายไป กลับ
 มีคอกบัวประมาณหลายดอก ผู้ซึ่งทำลายหลุมนั้น พระศาสดาทรงเหยียบกลีบบัว เสด็จไป
 ประทับองค์ลงบนพุทธอาสน์ได้โดยปราศจากอันตราย และเหตุการณ์เช่นนี้ก็ได้บังเกิดแก่
 พระพุทธสาวกที่ตามเสด็จด้วย แต่เพราะพระบุญญาธิการของพระพุทธองค์ สาวกเหล
 นั้นก็หาอันตรายเกิดขึ้นไม่ เป็นเหตุให้ครหิทธิน์กลับใจเคียรพลีในพระพุทธองค์
 ต่อมา ¹

อีกประการหนึ่ง ในส่วนที่เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์และพระปัจเจกพุทธ
 เจ้า บางครั้งก็มีเหตุอัศจรรย์ มีคอกบัวผู้ซึ่งมารองรับ มีให้อันตรายแก่พานพระโพ
 สัตว์และพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นด้วยว่า พระยามารได้ชุกหลุมถ่านเพลิงเพื่อทำลายการ
 บริจาคทานของพระโพธิสัตว์ และคิดทำร้ายชีวิตพระปัจเจกโพธิ์ที่มาคอยรับการบริจาค่นั้น
 แต่ด้วยบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ ขณะที่ยืนภาวนาอาหาร วิ่งไปที่หลุมถ่านเพลิง ก็บังเกิด
 คอกบัวใหญ่ดอกหนึ่งบานกลีบกระจายซ้อนชั้นมารองรับ ผู้ซึ่งมาแต่หลุม เข้ามารองรับ

¹ พระธรรมปทัฏฐกถาแปล, ภาค 3, เรื่องครหิทธิน์ (44), หน้า 145-147,
 แปลจาก ธรรมปทัฏฐกถา, ภาค 3, ครหิทธิน์นวตฺต (44), หน้า 97.

. . . อถ สตุถา องคารกาสุมตฺตเก ปาโท ปสาเวสี, กิลฺยฺหิ
 อนุตฺรชาโย, องคารกาสุ กิณฺทิตฺวา จกฺกมตฺตานิ ปทุมานิ อฏฺฐหีสฺสุ, สตุถา
 ปทุมกณฺฐิกิ อกฺกมฺนุโต คนฺตฺวา ปญฺญตฺตพฺพุทฺธาสนเ นิสีทิ กิภฺขุปี ตเถว คนฺตฺวา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาทิพากรวงศ์ (จวน ฤทธิณรงค์) ไปชำระคดีพระโฑษิต (พระโฑษิต) และกระจ่ายไปทั่วพระสรีระ อุปมาดังไปรยควยจุณทองคำ พระโฑษิตตัวประทับยืนบนคอกบัว แล้วใส่โภชนาหารลงในบาตรของพระปัจเจกโพธิ์ ต่อจากนั้นพระโฑษิตตัวประทับยืนบนกลีบบัวนั้น แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องทานและศีลแกมหาชนทั่วไป¹

นอกจากนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับคอกบัวรองรับผู้มีบุญบารมีนั้น ยังมีปรากฏอีก เช่นใน เสตบัณฑิตชาดก มีว่า เมื่อครั้งที่พระโฑษิตตัวถือกำเนิดเป็นหนู ก็ได้บริจาคเนื้อของตนให้เป็นทานแก่ผู้ขอ ด้วยการกระโดดเข้าสู่กองไฟ แต่ปรากฏว่ามีคอกบัวผู้ค้ำขึ้นมารองรับไว้ แล้วพระอินทร์ก็ได้พาหนูตัวนั้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และขอให้หนูนั้นแสดงธรรม หลังจากนั้น พระอินทร์ได้นำหนูกลับมาสู่มนุษย์โลกอีก และทรงเนรมิตสระบัวให้เป็นที่อยู่อาศัยของหนูผู้เป็นบัณฑิตสืบไป²

บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม

ลักษณะประการหนึ่งของคอกบัวที่กล่าวถึงในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาและวรรณคดีมาลีอื่น ๆ ได้แก่ความสวยงาม ในบางครั้งจะเป็นความหมายเกี่ยวกับความสวยงามทางวัตถุหรือร่างกาย แต่ในบางครั้ง บัวจะหมายถึงความดีงามทางศีลธรรมหรือทางจิตใจ มีข้อความดังต่อไปนี้ว่า วรรณคดีบาลีมักจะยกย่องบัวที่บานแล้วว่า มีความสวยงามเป็นพิเศษ และยังมีกลิ่นหอมเป็นที่เจริญใจด้วย

¹ พระคัมภีร์ชาดก แปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่ม 2, ขทิวังการชาดก, หน้า 499.

² ปัญญาสาชากฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ภาค 1, หน้า 590-595.

ตัวอย่างที่ถือว่า บัวเป็นสัญลักษณ์ของความงามทางร่างกายนั้นมีมาก บางทีเมื่อกล่าวถึงหญิงสาวที่มีผิวพรรณสวยงาม ผู้คนเอง ก็จะเปรียบกับดอกบัว เช่น

ในวิรุทธชาดก มีกล่าวถึงนางอินชา เมื่อจะเรียกลูกสะใภ้ของตน บางทีก็ใช้ถ้อยคำว่า "อินทীরบุปผสาเม" คุณรนางผู้มีผิวพรรณคังคอกอินทীর ¹

คอกอินทীরนั้น คือ ดอกบัวสีขาบ แสดงว่าผิวพรรณของนางนั้นค่อนข้างดำ แต่ก็ยังมองดูผ่องคังบัวขาบ

ในสังขपालชาดก มีกล่าวถึงพญานาคชมความงามภรรยาของตนว่า

ภริยา มเมตา ติสตา อาหาร

สพฺพคฺตมชฺฌา ปทุมคฺตตราภา

ภรรยา 300 นาง เหล่านั้น มีผิวผ่องคังสีคอกปทุม ²

แสดงว่านางเหล่านั้น มีผิวพรรณค่อนข้างสีชมพู จึงได้เปรียบนางว่ามีผิวเหมือนดอกปทุม

ในอุมาทนต์ชาดก มีกล่าวเปรียบเทียบนางอุมาทนต์ว่า เป็นหญิงที่มีผิวผ่องขาวเหมือนดอกบุนนทริก (. . . บุนนทริกคฺตจฺจํคิ) ³

แม่แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง พุทธศาสนิกชนส่วนมากถือว่าพระพุทธองค์มีพระพักตร์สวยงาม สดชื่น แจ่มใส ในวรรณคดีบาลีก็จะเปรียบพระพักตร์ของพระพุทธองค์กับดอกบัวด้วยเช่นกัน

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 28, วิรุทธชาดก, ข้อ 955.

² ชาตกกฎกถา, ภาค 7, สังขपालชาดก, หน้า 423.

วิกาสิปทุมวาทิ- สุนทรํ สุกตानัน

พระพิกตรของพระสุกตเจ้า งามยามยิ่ง ประคุดคอกปทุมอันเี่ยมบาน ¹

สุคนฺธิ โสภาสมุพฺพิ . . . มุขนุความมุพูชั เวติ

พระพิกตรของพระองค์มีกลิ่นหอม พรั่งพร้อมด้วยความงาม . . . เพียง
คังคอกบัว ²

สพฺพมุโพชปภาสาโร ราสีฏโตะ ว กตุลจิ

ทวานัน วิภาตตี

พระพิกตรของพระองค์ ย่อมรุ่งเรืองประคุดสาระแห่งรัศมีของคอกบัวทั้ง
ปวงที่รวมกันไว้ ณ ที่ไร ๆ ³

ในบางครั้ง มีผู้เปรียบเทียบความสดใส ความอímเอิบ และความเจริญรุ่งเรือง
ของพระพุทธองค์ ซึ่งปรากฏแก่สายตาของผู้พบเห็นกับความสดชื่นของคอกบัวว่า

. . . พระองค์เป็นผู้เลิศ เป็นมุณี ประกอบด้วยความกรุณา เป็นอุดมบุรุษ
เสด็จเข้าป่าหิมวันตแล้วทรงนั่งคู้บัลลังก์ เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้น มีรัศมีสว่างจา นารัณรมย์ คังคอกบัวเขียว ⁴

^{1,2,3} พระคัมภีร์สุโขทัยสังการ, คาลาที่ 186, 190 และ 195.

⁴ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, สารีปุตตเถราปทานที่ 3, ข้อ 3.

อชฺโณคเหตฺวา หิมวณฺต์	อคุโศ การุณิโก มุณี
ปลฺลสงฺกั อากุชิตฺวาน	นิสีทิ ปุริสุตฺตโม
ตมทุทสาห์ สมุพฺพิ	สฺปฺปภาสั มโนรมั
อินทิวรวั ชลิตั	อาทิตฺตํ หตาสัน.

อนึ่ง พระอิริยาบถของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะประทับนั่งขัดสมาธิ หรือ ขณะที่กำลังประทับนั่งเข้าสมาธิอยู่นั้น มีผู้อุปมาเปรียบเทียบว่า เสมอค้วยคอกบัวบาน

. . . จุกงูกิตตเลสฺ ญฺจลุปฺทุมสฺสสุสิริเกสฺ ปาเทสฺ วนฺทิตฺวา . . . ¹

หรือ ดินฐุ อุนฺจฺรนุโศทฺหิ สิทฺทฺชฺตุถุ ชินมทฺทสฺ
สมาธินา นิสินฺนํ จ สคฺคฺตปคฺคฺทวํ ปุญฺญิตฺติ

เราเที่ยวไปตามแม่น้ำสินธุ ได้เห็นพระชินเจ้า พระนามว่าสิทธัตถะ กำลังนั่งเข้าสมาธิอยู่ คั่งคอกบัวบาน ²

ดังกล่าวนั้นแล้ว บัวบานได้รับความนิยมเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจจะเพราะว่าบัวบานนั้น ไม่แต่จะมีความสวยงามเท่านั้น หากยังส่งกลิ่นหอม ซึ่งชาวอินเดียถือว่ากลิ่นฟุ้งไปไกลค้วย นางแก้ว (อิกุถิรตนั) อันเป็นสมมติวิเศษประการหนึ่งของพระจักรพรรดิ ย่อมมีกลิ่นหอมฟุ้งไปจากปาก ซึ่งเปรียบว่ากลิ่นหอมนั้นเหมือนกลิ่นบัว (มุโข อุปลคฺคฺนุโข วายติ) ³

นอกจากนี้ พระพุทธลักษณะส่วนอื่น ๆ เช่น พระบาท ในบางครั้งก็มีกล่าวอุปมาเปรียบเทียบว่า งามเหมือนกลีบบัว และงามเหมือนเกสรบัวอีกค้วย เช่นในสุโฆชาลังการ มีว่า

องฺคุลิตฺทลสฺโสภี นขาธิทิตฺติเกสฺ
สิรสา น ปิลนฺธนฺติ เก มุณินฺทปทฺมพฺุชฺ

ขนเหล่าใดเล่า จะไม่ประดับคอกบัว คือพระบาทของพระจอมมุณีอันงดงามค้วยกลีบคือพระองคุลี มีรัศมีแห่งพระนขาเป็นเกสร ค้วยเศียรเกล้า ⁴

¹ ชาตกฏฐกถา, ภาค 2, วรรณคฤควณณนา, วรรณชาตก, หน้า 119.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, นาลิปุณฺณิยเถรปาทาน ที่ 9, ข้อ 321.

³ พระไตรปิฎก, เล่ม 14, พาลปณฺทิตฺตฺสฺตร, ข้อ 496.

อนึ่ง ดอกปทุมขณะแย้มบานอยู่ จะมีสีชมพูเรื่อ ๆ ด้วยลักษณะนี้ ได้มีผู้นำไป
พรรณนาเปรียบเทียบกับผิวพรรณของเทาก็มี เช่น

. เสด็จ อสูรณี มหาศกตศัสต คุลลปทุมวณฺเณ ปาทปฏิฐเฐ ปตนฺติ

น้ำตาเหล่านี้ ย่อมตกลงที่หลังพระบาท อันมีสีดังดอกปทุมที่แย้มบานของ
พระมหาสัตว์ ¹

ความงามของดอกบัวที่กล่าวถึงนี้ เป็นความงามทางวัตถุหรือทางโลก ผลแห่ง
ความงามนั้น ในบางครั้งอาจนำไปสู่ความยึดมั่นในกามคุณได้เช่นกัน เช่น นักเลงเจ้าชู้
ผู้หนึ่ง ไกลล่าววาจาเลาโลมพระเถรีรูปหนึ่ง ว่า

. อุปลลสิขโรปมานิเต วิมเล นาฏกสนฺนิเก มุเข
ทว เม นยนานิ ทกฺขิย ภิกฺขุโย กามคุโฆ ปวทุชฺติ

ความงามแห่งดวงตาของนางนั้น เปรียบเสมือนยอดของดอกบัวที่นำมาแล้ว
หาที่ตำหนิมิได้ และมีผิวพรรณเพียงดังทอง เมื่อเห็นดวงตาที่งามเช่นนั้นแล้ว
กามคุณย่อมเจริญแก่เราโดยยิ่ง ²

อนึ่ง อาจจะเป็นเพราะว่า มีคำกล่าวอุปมา คำคือดอกบัว ในบางครั้งจึงมี
คำกล่าววว่า "อมุโพรหวนํ เนตุคานิ" (ดวงตาทั้งหลาย คือปากดอกบัว) ก็มี ³

อีกประการหนึ่ง โดยปกติ ฝักบัวจะตั้งชูตรงเด่น ด้วยลักษณะเช่นนั้นของฝักบัว
ก็ยังมีผู้นำไปเปรียบกับเรือนร่างบางส่วนของสตรี ว่า

¹ ชาตกฏฐกถา, ภาค 10, เวสสุสนฺตรชาตก, หน้า 423.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 26, เถรีคาถา ทีสันนิบาต, สุภาชีวิตัมภวนิกาเถรีคาถา,
ขอ 472, หน้า 491.

. . . อุบลผลเสว กัญชกษา นากิ เท สารุสนธิตา . . .

นากิของเธอตั้งอยู่ เป็นอย่างดี เหมือนนกกอบล ¹

มีไขแต่จะมีการนำเอาดอกบัวไปเปรียบกับความรุ่งเรือง อิมเอิบ แจ่มใส ของ สมเด็จพระสัมพุทธเจ้า และนิเวศพรความสวยงามของสตรีเท่านั้น ยังมีการนำเอาดอก บัวไปเปรียบกับนิเวศพรของสัตว์บางประเภทด้วย เช่น เปรียบนิเวศพรของช้างว่ามอง เหมือนสีคอกบัวขาว (บุษกรีก)

เอตุล ที โส นุหายติ นาคราชา

สีสี นหาโต อุบลผลมาลขารี

สพพะเสโต บุษกรีกทจุงคี

พญาช้างนั้น ลงอาบน้ำที่สระแล้ว ชำระสีริษะแล้ว หอยพวงคอกอบล มีร่าง ภายเผือกผ่องทั่ว คังคอกบุษกรีก ²

และเปรียบนิเวศพรของม้าสินธพว่า เสมือนหนึ่งสีกลีบคอกบัวขาว (กุ่มพ)

อุตุมรณิ สพพาลงกาเรน อลงกรัตวา

กุ่มพตฤตวณเณ จตุตาโร มงฺคลสินฺธเว โยเชตฺวา . . .

อุตุมรณอันบุคคลตกแต่งแล้วด้วยเครื่องตกแต่งทั้งปวง เทียมแล้วด้วยมา สินธพอันเป็นมงคลสัตว์ ซึ่งมีสีคังคอกกุ่มพ ³

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 27, อลัมพสาชาดก, ข้อ 2485.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 27, ฉัททันตชาดก, ข้อ 2339
ชาตกฏฐกถา, ภาค 7, ฉุตฺตุนฺตชาตก, หน้า 238.

³ ชาตกฏฐกถา, ภาค 1, อวิหุเรนิทาน, หน้า 93, และเนื้อความเปรียบเทียบ

. . . ข้าพระองค์คนควหาปฏิสนธิในภพที่ไม่พบ ฉะนั้น ข้าพระองค์จึง
ไม่มีอุปธิ พันวิเศษแล้วส่งบระงับเที่ยวไป เปรียบเสมือนดอกปทุม ขอม
บานเพราะรัศมีพระอาทิตย์ถูกทองฉนโค ข้าแต่พระมหาวีระเจ้า ข้าพระองค์
ก็ฉนนัน บานแล้วเพราะรัศมีพระพุทเจ้า . . . 1

สตรีผู้รักสวยรักงาม บางครั้งก็จะหาสิ่งงาม ๆ มาเสริมสวยความงามของตน
และสิ่งที่จะนำมาเป็นเครื่องเสริมสวยนั้น ก็จะเป็นเครื่องประดับแต่งทั้งหลาย บางทีก็
เป็นดอกไม้สวย ๆ ในเมื่อบัวก็เป็นดอกไม้ที่สวยงาม ฉนนันสตรีชาวอินเดียบางคนได้ใช้
ดอกบัวประดับเรือนร่างของตนควย เช่น บทพรรณนาเครื่องประดับของนางเพชริคา ว่า

. . . ตั อูปปลมาลธารินิ อาเวหินิ . . .
มีรางประดับควยพวงมาลัยอุบล มีพวงมาลัยประดับเศียร 2

. . . ตา มาลินियो ปทุมปปลจุนทา อลงุกตา . . .
(นาง) บางเหล่าสวมพวงมาลัย ปกคลุมควยดอกปทุมและ
อุบล ตกแต่งแล้ว 3

นอกจากนี้ ยังมีกล่าวถึงการใช้ดอกบัวตกแต่งสถานที่ ซึ่งชวนให้เห็นความสวย
งามของสถานที่แห่งนั้นยิ่งขึ้น เช่น บทพรรณนาวิมานของฉตคเทพบุตร มีว่า

1 พระไตรปิฎก, เลม 32, อุปาสีเถราปทาน ที่ 8, ข้อ 8, หน้า 60.

. . . ปฏิสนธิ น ปลุสามิ วิจินนุโต ภเว อหัง
นิรูปธิ วิปุปมุคฺโต อุปสนุโต จรามหัง
ยถาปิ ปทุมํ นาม สุนริยรํเสน ปุปฺผติ
ตเถวาทํ มหาวีระ พุทฺธรํเสน ปุปฺผิตุ

2 พระไตรปิฎก, เลม 26, วิมานวัตถุ, อัจฉวิมาน, ข้อ 30, หน้า 48;

. . . วิมานของท่านนี้งามบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีหมอง งดงามไปด้วยดอก
ปทุม และดอกบุณฑริกอันมากมาย ¹

หรือบทพรรณนาความวิจิตรของปราสาทที่พระพุทธเจ้าทรงสร้างถวายเป็นพุทธ-
บูชาแด่พระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ว่า

. . . ปราสาทนั้นสำเร็จแล้วด้วยแก้ว สูงตระหง่านจดฟ้า . . . พื้นชั้น
แรกเป็นแก้วไพฑูรย์ งามปราศจากมลทิน ไม่มีฝ้า เกือบกลาดไปด้วยดอก
บัวหลวง ที่พื้นทองคำอย่างดี . . . ยอดปราสาทนั้นประดับด้วยแก้ว 7
ประการ . . . ประกอบด้วยเรือนยอดชั้นเยี่ยม มีสระดอกปทุมชุกดอกบาน
สะพรั่ง . . . สองข้างปราสาทนั้น มีกระถางน้ำเต็มเปี่ยมหลายกระถาง
ปลูกบัวหลวงและบัวอุบลไว้เต็ม . . . ในที่สถิตแห่งปราสาท มีสระอัน
เคี้ยวรสชาติด้วยปทุมและอุบล หอมตระหลบด้วยเกสรดอกปทุม ปรากฏดังทองคำ ²

¹ พระไตรปิฎก, นิตตมาณวกวิมาน, ข้อ 53.

.
บริสุทธิ์ วิมล สุก วิมาน
พหูปทุมวิจิตรบุณฑริก.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, พุทธาปทาน, ข้อ 1.

ตตุล ฐปิยภูมิย์ ปาสาทิ มาปเย อหิ

.

โสวณนรเป ตายนต ปทมเรณรชคคตา.

นอกจากนี้ เนื้อความที่เป็นแนวความคิดว่า บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความงามนั้น ยังมีกล่าวอีก แต่เนื้อความนั้นมีความหมายคล้ายกันหรือซ้ำกัน จึงมิได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้

สระโบกขรณี

สระบัวที่มีปรากฏในวรรณคดีบาดี ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และวรรณคดีบาดีอื่น ๆ นั้น เรียกว่า "โบกขรณี" สระบัวนี้มีกล่าวถึงอยู่หลายครั้ง บางครั้งมิได้กล่าวถึงรายละเอียด แต่บางทีก็พรรณนาถึงลักษณะของสระโบกขรณีอย่างละเอียดลออ เช่น กล่าวถึงว่า สระโบกขรณีมีน้ำใสสะอาด ใช้เป็นที่อาบและดื่มได้ ดอกบัวที่เกิดในสระโบกขรณีมีหลายชนิดด้วยกัน เช่น บัวปทุม บัวบุณฑริก บัวโกมุท บัวโกกนุท บัวจงกลนี เป็นต้น ดอกบัวเหล่านี้เมื่อดอกบานและมีลมพัด จะส่งกลิ่นหอมตระหลบอบอวล ละอองเกสรจะร่วงลง ลอยฟุ้งอยู่บนผิวน้ำ มีนกนานาชนิดมาเล่นน้ำในสระ เช่น หงส์ และจากพราก เป็นต้น ต่างก็ส่งเสียงร้องไพเราะ และทำให้สระโบกขรณีเป็นที่เจริญตาเจริญใจ คนเดินทางที่ผ่านไปมา จะพักผ่อนอยู่ริมสระ ใช้น้ำอาบ ดื่ม ฤษีหรือคาสอาจจะเลือกสร้างอาศรมหรือบรรณศาลาในบริเวณที่ไม่ไกลจากสระโบกขรณีนัก ตัวอย่างเกี่ยวกับสระโบกขรณีมีมาก เช่น อาศรมของพระเวสสันดรในบริเวณเขาวงกต มีกล่าวไว้ว่า

ในที่ที่ไม่ไกลต่ออาศรมนั้น มีสระโบกขรณี ๗ ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจ เคียงค้ำไปค้ำคอกปทุมชาติและอุบลชาติ คึงสระโบกขรณีในส่วนนั้นทวนของห้วยเทพะนั้น หนึ่ง ในที่ไกลสระโบกขรณีนั้น มีฝูงนกคุเหว่าเมารสดอกไม้ ส่งเสียงไพเราะจับใจ ทำให้ปานนี้คึงอีกที่กักก้อง ในเมื่อคราวหมู่ไม้ผลิดอกแย้มบานตามฤดูกาล รสหวานปานน้ำผึ้งร่วงจากเกสรดอกไม้ ลงมาค้ำงอยู่บนใบบัว ย่อมชื่อว่า น้ำผึ้งใบบัว หนึ่ง ดมทางทิศทักษิณและทางทิศประจิม ย่อมพัดมาที่อาศรมนั้น อาศรมเป็นสถานที่ที่เคลื่อนกล่นไปค้ำยละออง เกสรปทุมชาติ

คาชอยู่บนพื้น และในสระโบกขรณีนั้น น้ำใสสะอาด มองเห็นฝูงปลา เต่า และปูเป็นอันมาก สัตว์จรไปมาเป็นหมู่ ๆ รสหวานปานน้ำผึ้ง ย่อมไหลออกจากเหง้าบัว รสมันปานนมสด ย่อมไหลออกจากสายบัว¹

หรือ บทพรรณนาบริเวณอาศรมของดาบสอีกแห่งหนึ่ง มีว่า

. . . ภูเขาชื่อปทุม ตั้งอยู่ในที่ไม่ไกลจากภูเขาคิมวันต์ เราทำอาศรมสร้าง
บรรณศาลาอย่างดีไว้ที่ภูเขาปทุมนั้น . . . ในที่ไม่ไกลนั้น มีสระบัว มีนก
จากพราดส่งเสียงร้องอยู่ เคียงคานด้วยบัวชม² บัวเผื่อน บัวหลวง และ

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 28, เวสสันดรชาดก, ข้อ 1140.

.
ทศสุธาวิหเร โปกขรณี	ภูมิภาเค มโนรเม
ปทุมบุปผาสถณนา	เทวานมิว นนุเทน.
อเขตถ ปุบรสมตฺตา	โกกิลลา มนุชฺฐาณิกา
อภินาเทนฺติ คํ วัน	อุทฺสมบุปฺผิเต ทุเม.
ภสฺสฺสนฺติ มกรนุเทหิ	โปกฺขเร โปกฺขเร มชฺฐ
อเขตถ วาตา วายนฺติ	ทกฺขินา อถ ปจฺฉินา.
ปทุมกิลฺยชฺกุเรณฺหิ	โอกิลฺโล โหติ อสฺสโม
ถฺฐลา สิงฺฆาฏฺฐกา เจตฺถ	สสาทียา ปสาทียา.
มจฺจกจฺจปพฺยาวิธา	พหู เจตฺถ มุปฺยานกา
มชฺฐํ ภิสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	ชีริ สบฺปิ มุพฺพาลิกิ.
.

² บัวชม เป็นบัวดอกเล็ก สายเล็ก หัวชม ดอกสีขาว มีกลิ่นหอมน้อย ๆ และบานกลางวัน. (เนาวรัตน์ สุทธิธอ, "บัว ดอกไม้ประดับพื้นน้ำ," ใน ธรรมชาติ

อุบล มีน้ำใสแจ้ว เป็นจิตสนิท มีทำน้าราบเรียบ น้ำรินรมย์ใจ น้ำใสสะอาด
 เสมอด้วยแก้วผลึก ย่อมทำให้อาศรมของเรางาม ในสระนั้น บัวหลวง บัว
 ขาว บัวอุบล บัวชม และบัวเผื่อน ดอกบานสะพรั่ง ย่อมทำให้อาศรมของเรา
 งาม . . . 1

นอกจากนี้ มีกล่าวคาบไปว่า ที่แห่งนั้น แห่งนี้ มีสระโบกขรณี เช่น ในพระ
 ธรรมบทมีกล่าวไว้ว่า "ณ ที่ใกล้พระเชตะวัน มีสระโบกขรณี ซึ่งพระภิกษุใช้เป็นสถานที่อาบ
 น้ำชำระกาย" 2 เป็นต้น

ดอกบัว ไม่จำเป็นจะต้องเกิดในสระโบกขรณีเสมอไป ในบางกรณี แม้นในสระ
 อื่นก็อาจมีบัวได้ เช่น บริเวณที่ไม่ไกลจากอาศรมของพระเวสสันดรนั้น มีสระเล็กสระ
 หนึ่ง เรียกว่า "สระมุจลินท์" ซึ่งหมายถึงสระที่มีต้นจิกล้อมรอบ ในสระนี้ก็มีบัวขึ้นมาก
 มากเช่นกัน รายละเอียดที่ให้ไว้ในคาถาชาดก มีว่า

1 พระไตรปิฎก, เล่ม 32, อุเทนเถราปทาน ที่ 10, ข้อ 412.

หิมวัตตสุส อวิทุเร	ปทุโม นาม ปพฺพโต
อสุสโม สุกโต มยุห์	ปณฺณสาลา สุมาปิตา.
.
อวิทุเร โปกขรณี	จกฺกวากุปกฺขุชิตา
มนุทาลเกหิ สญฺจนฺนา	ปทุมฺบุปฺลเกหิ จ
อจุโฉทกา สีตชลา	สุปตฺติตุตา มโนรมา
อจฺจนา ผลิกสมานา	โสภนฺติ มม อสุสมั
ปทุมมา ปุပ္ผเร ทตฺถ	ปณฺฑพริกา จ อุပ္ปลา
มนุทาลเกหิ สญฺจนฺนา	โสภนฺติ มม อสุสมั.

2 พระธัมมปทีฏฐกถา แปล, ภาค 1 ยมกวักคควัณณา, เรื่องพระเทวทัตต์

ในสัระนั้น มีปทุมชาติคาศขึ้น สีขาวดังผ้าไหมพัสตร์ สัระนั้นชื่อว่ามัจฉินท์
 เคียรคาศควยอุบลขาว จงกลนี้¹ และฉักทอคยอค อนึ่งเล่า ปทุมชาติใน
 สัระนั้น มีคอกบานสะพรั่ง ปรากฏหากำหนดประมาณมิได้ บ้างก็บานในคิม
 หันตฤคฺช บ้างก็บานในเหมันตฤคฺช ปรากฏเหมือนตั้งอยู่ในน้ำลึกประมาณเพียง
 เขา ปทุมชาติอันงามวิจิตรชุกคอกสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตระหลบไป หมูมรม
 โผผินบินวอนเสียงวู ๆ อยู่โดยรอบ เพราะกลิ่นหอมแห่งปุปผชาติ. . .²

นอกจากนี้ ก็ยังมีสัระโบกขรณีในที่อื่น ๆ อีก และโดยเฉพาะบริเวณภูเขา
 หิมพานต์ เป็นบริเวณที่มีสัระใหญ่ชุกชุมมากมาย และสัระเหล่านี้ยังมีบัวบานาพรรณขึ้น
 อยู่ เช่น มีบทพรรณนาว่า สัระบางแห่ง คอกโกมุทบานโตประมาณเท่าจักรก็มี³

¹ ฎุภาคณวก, หน้า 148.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 28, เวสสันดรชาดก, ข้อ 1150.

โฆมาว ทคฺช ปทุมมา	เสตโสคนฺธิเยหิ จ
กลมฺพเกหิ สณฺณนฺโน	มัจฉินฺโท นาม โส สโร.
อเดทฺถ ปทุมมา นุลฺลา	อปฺริยนฺตาว ทิสฺสเร
คิมฺหา เหมนฺติกา นุลฺลา	ชณฺณคฺคฺมา อุปฺตุรฺวา.
สุรภี สมฺปวายนฺติ	วิจิตฺตรา ปุปฺผสนฺตุตา
ภมฺรา ปุปฺผคนฺเชน	สมนฺตามภินาหิตา.

³ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, กุฎุทวารค ที่ 18 กุฎุทมาลียเถราปทาน ที่ 1,
 ข้อ 173.

ปพฺพเต หิมวณฺทมฺหิ	มหาชาติสุสโร อหุ
คคฺชโช รกฺชโส อาสี	โฆรรูโป มหพฺพโด.

สระโบกขรณีบริเวณภูเขาหิมพานต์นี้ มีชื่อเรียกเฉพาะค้วย เช่น สระฉัททันต์
สระมันทากินี เป็นต้น สระนี้เป็นสระขนาดใหญ่ กว้างยาว 50 โยชน์ มีอรรถกา
พรรณนาไว้ว่า

. . . ก็สระฉัททันต์นั้น ยาวและกว้าง 50 โยชน์ ในสถานที่ประมาณ
12 โยชน์อันอยู่ในท่ามกลางของสระนั้น ไม่มีแห่น ส่าหร่าย หรือเปือกตม
เลย น้ำมีสีเหมือนก้อนแก้วฉวีเท่านั้นสงบนิ่งอยู่ ต่อจากนั้นไปกว้างหนึ่ง
โยชน์ มีป่าจงกลนี (บัวแดง) ล้วนตั้งล้อมรอบน้ำนั้น ต่อจากนั้นไป กว้าง
1 โยชน์แล มีป่านี้ลุมพล (บัวสายสีเขียว) ล้วนตั้งล้อมรอบป่าจงกลนีนั้น ป่า
รัตตกุล (บัวสายสีแดง) เสตุบล (บัวสายสีขาว) รัตตปทุม (บัวหลวงสี
แดง) เสตปทุม (บัวหลวงสีขาว) และป่ากุมภ (บัวสายสีขาวอีกชนิดหนึ่ง
ที่บานในเวลากลางคืน) กว้างป่าละโยชน์ ๆ ตั้งล้อมรอบป่าที่มีอยู่ก่อน
ถัดป่าทั้ง 7 เหล่านี้ออกไป เป็นป่าที่คละกันค้วยบรรดาบัวทั้งหลาย มีจงกลนี
และอื่น ๆ ทุกอย่างกว้าง 1 โยชน์ ล้อมรอบป่าทั้ง 7 นั้น ¹

และ

. . . สระโบกขรณีมันทากินี มีประมาณ 50 โยชน์ เนื้อที่ประมาณ 25
โยชน์ของสระนั้น ไม่มีสาหร่ายหรือแห่นเลย มีแต่น้ำสีเหมือนแก้วฉวีเท่านั้น
อนึ่ง ถัดจากนั้นไป ในน้ำลึกประมาณสี่ข้างของข้างทั้งหลาย กว้างครึ่งโยชน์
เป็นป่าเสตปทุมตั้งล้อมรอบน้ำนั้น ต่อจากนั้นไปเป็นป่ารัตตปทุมใหญ่เท่านั้น
เหมือนกัน ต่อจากนั้นไปเป็นป่ารัตตกุมภ ต่อจากนั้นไปเป็นป่าเสตกุมภ ต่อจาก
นั้นไปเป็นป่านี้ลุมพล ต่อจากนั้นไปเป็นป่ารัตตกุล ²

¹ ชาตคณฺฐกถา, ภาค 7, ฉุทฺทชฺชาตค, หน้า 227-228.

² Chaṭṭakāṇḍī, par.

อนึ่ง สระโบกขรณีบางสระเป็นสถานที่เรียงสำราญของหมั่นกหลายเหล่า มีผู้
หงส์เป็นต้น เช่น สระมานุสียา เป็นสระบัวหลวง กว้างยาว 12 โยชน์ เคียงค้ำไป
ควยบัว 5 ชนิด ¹

หรือในมหาหังสชาติก มีกล่าวถึงสระโบกขรณีชื่อ "เขมสระ" ว่า มีบัวเบญจ-
พรรณขึ้นอยู่ ²

สระโบกขรณีดังกล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นสระที่เกิดเองตามธรรมชาติ ในวรรณ-
คดีบาลี ยังมีกล่าวถึงสระโบกขรณีที่บุคคลขุดขึ้นมาควยเจตนาต่าง ๆ กัน กล่าวคือ

เพราะบัวเป็นไม้ประดับประเภทหนึ่ง จึงมีผู้นิยมขุดสระบัวเพื่อตกแต่งสถานที่
ให้เป็นที่น่าพักผ่อนหย่อนใจ หรืออาบกิน เช่น

ในมโหสถชาติก มีกล่าวว่า ครั้งเมื่อมโหสถสร้างบรรณศาลาประจำหมู่บ้าน
ก็มีความเห็นว่า ถ้าไม่มีสระบัวประกอบ จะทำให้หมู่บ้านนั้นหมดความงามไป จึงได้

¹ ชาติกกฎฐกถา, ภาค 8, อัสสีติปาเต, จุลลหังสชาติก, หน้า 217 บรรทัด
ที่ 19-21.

. . . นครโต จ อวิหุเร อวัญญโต ทวาทสโยชนิโก มานุสียो
นาม ปทุมสโร อโหสิ. โส ปญจวณฺณปทุมสญฺจนโน. ตตฺถ นานปฺปกโร สกฺข-
สงฺโฆ โอตริ . . .

² เรื่องเดียวกัน, เล่มเดียวกัน, มหาหังสชาติก, หน้า 246.

ชุกสระและปลุกบัวนานาพรรณ เพื่อให้ศาลานั้นเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนที่ผ่านมา
มายิ่งขึ้น ¹

และในพระขัมมปทัฏฐกถา มีกล่าวถึงนางสุนันทา ได้ชุกสระโบกขรณีใกล้ศาลา
ชื่อ สุธรรมมา เพื่อให้คนที่มาพักพิงได้อาบกิน ²

บางที่มีผู้ชุกสระโบกขรณีเพื่อถวายเป็นอภัยทานโดยเจตนา ไม่ใช่เป็นสถานที่
สาธารณะเหมือนสระโบกขรณีตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่นสระโบกขรณีแห่งหนึ่งใน
ราชสำนักไพศาลี ชุกขึ้นมาเพื่อประสงค์ให้นำในสระ ประกอบพิธีงานอภิเษกแห่งนครา-
ชระกุล ฉะนั้น สระโบกขรณีนี้ จึงได้รับการอารักขาอย่างแข็งแรงทั้งภายในและภายนอก
เบื้องบนก็ซึ่งตาข่ายไว้ แม่นกก็ไม่มีโอกาสเข้าไป ³

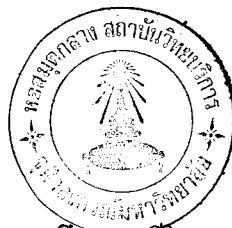
¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 9, มหานิบาต วรรณนา, มโหสถชาตก หน้า 228.

. . . กติปาเหเนว นิฐิตาย สาธาย จิตฺตกาเร ปกฺโกสาเปตฺวา
สยํ วิตุถาเรตฺวา รมณียํ จิตฺตกมฺมํ กาทเรสิ. สา สาธา สุขุมมาเทวสภาพฺภิภาคา
อโหสิ. ตโต น เอตฺตาวตา สาธา โสภติ โปกฺขรณิ กาทเรตุํ วรรณฺตีติ โปกฺขรณิ
ขณาเปตฺวา อธิฐฺทวชฺชํ ปกฺโกสาเปตฺวา สยํ วิจาเรตฺวา สหสฺสวงฺกํ สทฺธิตฺตํ โปกฺขรณิ
กาเรสิ. สา ปญฺจวิธปทุมสมฺมณฺณา นนฺทนโปกฺขรณิ วีย อโหสิ . . .

² พระขัมมปทัฏฐกถาแปล, ภาค 2 เรื่องท้าวสักกะ (21) หน้า 153,
แปลจาก ขมฺมปทัฏฐกถา, ภาค 2, สกฺกาวตฺถุ (21), หน้า 102.

. . . อตฺตสา เอตฺทโหสิ สาธํ อากตฺตานํ ปานียญฺเจว นหาโนทกญฺจ
ลทฺตุํ วรรณฺตีติ โปกฺขรณิ ขณาเปตฺตสมิทธิ สา โปกฺขรณิ กาทเรสิ . . .

³ เรื่องเดียวกัน, ภาค 3, เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ หน้า 25, แปลจาก

ดวงนี้ ขอเชิญท่านทอดพระเนตรสระโบกขรณีในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ อันมีน้ำ
สะอาด เด็ยรดาษาไปควย มณฑลกะ คอกปทุม และอุบล . . . 1

อนึ่ง สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ก็มีสระโบกขรณีหลาย
แห่งและสระโบกขรณีแต่ละแห่ง บางทีก็เป็นผลพลอยได้จากเหตุการณ์ในเรื่องราวต่าง ๆ
เช่น ในพระขัมมปัทฏฐกถา มีเรื่องเล่าว่า

. . . แลเมื่อสงครามระหว่างเทวดาและอสูร (ปะทะกัน) ครั้นเมื่อ
พวกอสูรปราชัยแล้ว ชื่อว่าเทพนครในชั้นดาวดึงส์ประมาณหมื่นโยชน์เกิดขึ้น
แล้ว และในระหว่างประตูกานปราจีนทิศและปัจฉิมทิศแห่งพระนครนั้น มี
เนื้อที่ประมาณหมื่นโยชน์ ระหว่างประตูกานทักษิณทิศและอุตตรทิศก็เท่านั้น
อนึ่ง พระนครนั้นประกอบด้วยประตูกั้นหนึ่ง ประคัมค้วยอุทยานและสระโบก
ขรณี . . . 2

1 พระไตรปิฎก, เล่ม 28, วิรุทธชาดก ข้อ 933.

ท้าวทีเส จ ยามะ จ	ตุลิตะ จาปี นิรมิตะ
ปรนิรมิตะท้าวสุทนต์โน	มณิมิตะ ปัสส นิรมิตัก
ปัสสเสตถุ โปกขรณียะ	วิบุปสันโนทกา สุกี
มณฑลเกหิ สญจนนา	ปทุมปัลลเกหิ จ . . .

2 พระขัมมปัทฏฐกถาแปล, ภาค 2, เรื่องท้าวสักกะ, หน้า 155, แปลจาก
ขมมปัทฏฐกถา, ภาค 2, สกัฏทถุ (21), หน้า 103.

เทवासुरสงครามะ ปน อสูเรสุ ปราชิตะสุ ทสโยชนสหสุตฺตํ ท้าวทีส-
เทเวนคฺรํ นาม นิพพุตฺติ. ทสฺส ปน นครสฺส ปาจีนปัจฉิมทวารานํ อนุตรา
ทสโยชนสหสุตฺตํ โหติ. ทถา ทกฺขิณุตฺตรทวารานํ. ตํ ปน นครํ ทวารสหสุตฺตํ

นอกจากจะมีสระโบทฺธิในเทพนครนั้นแล้ว แม้แต่ทั้งข้างเอราวัณซึ่งเป็นข้าง
ทรงของพระอินทร์ ก็มีสระโบทฺธิด้วย สระโบทฺธิดังกล่าวนี้มีลักษณะแปลกและ
พิสดารกว่าสระโบทฺธิอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่า สระโบทฺธิที่ปรากฏอยู่ที่ข้าง
เอราวัณนั้น น่าจะมีชั้นควยเจตนาจะแสดงถึงบุญบารมีของพระอินทร์ เทพผู้ยิ่งใหญ่ ก็
สระโบทฺธิที่ข้างเอราวัณนี้ มีบทพรรณนาความพิสดารไว้ว่า

. . . บรรดากระพอง 33 กระพอง ในกระพองหนึ่ง ๆ ข้างเทพนครนั้น
เนรมิตกระพองละ 7 งา ในงาเหล่านั้น งาหนึ่ง ๆ มีความยาว 50 โยชน์
ในงาหนึ่ง ๆ มีสระโบทฺธิ (งาละ) 7 สระ ในสระโบทฺธิแต่ละสระ
มีกอบัวสระละ 7 กอ ในกอหนึ่ง ๆ มีดอกบัวกอละ 7 ดอก ในดอกหนึ่ง ๆ
มีกลีบดอกละ 7 กลีบ ในกลีบหนึ่ง ๆ มีนางเทพธิดาพื่อนอยู่ 7 องค์ . . .¹

หรือสระโบทฺธิอีกแห่งหนึ่งในภพดาวคิงส์ ชื่อ "นันทา" สระโบทฺธินี้
มีชั้นเพราะว่า ". . . นางสุนันทา ชายาองค์หนึ่งของท้าวสักกะ ครั้งเมื่อนางเป็น
มนุษย์ นางเคยได้ขุดสระโบทฺธิไว้ให้ชนทั่วไปที่เดินทางมา ได้อาบและดื่ม² ครั้นนาง

¹ พระขัมมปทฺฐฎถา แปล, ภาค 2, หน้า 157; แปลจากขมมปทฺฐฎถา,
ภาค 2, หน้า 104.

. . . เตตุคีสาย กุมภานํ เอเกกสูมี กุมฺเภ สตุต สตุต ทนฺเต
มาเปสิ. เตสุ เอเกโก ปณฺณาสโยชนายาโม, เอเกกสูมี ทนฺเต สตุต สตุต
โปกฺขรณิโย โหนฺติ, เอเกกาย โปกฺขรณิยา สตุต สตุต ปทฺมินิจฺจนานิ โหนฺติ
เอเกกสูมี คจฺเจ สตุต สตุต ปุปฺพานิ โหนฺติ, เอเกกสูมี ปุปฺเว สตุต สตุต
ปตฺตานิ โหนฺติ เอเกกสูมี ปตฺเต สตุต สตุต เทวชิตโร นจฺจนฺติ . . .

กระทำกาละแล้ว ก็ได้ไปยังเกิดในภพดาวดึงส์ สระโบกขรณีมีประมาณ 500 โยชน์ ได้เกิดขึ้นมาบุญของนางด้วย¹

นอกจากนี้ ยังมีสระโบกขรณีในวิมานชื่อต่าง ๆ ของนางเทพธิดาหรือของเทพบุตรอีก สระโบกขรณีเหล่านี้มีขึ้นบุญเจ้าของวิมานนั้นด้วย เพราะครั้งเมื่อเจ้าของวิมานนั้นเป็นมนุษย์ เคยได้ทำประโยชน์ต่าง ๆ ถวายและบูชาพระ เช่น ความพรณาที่พระวงศ์สเถระ ได้ถามนางเทพธิดาองค์หนึ่งว่า

. . . ท่านประทับประจำแล้ว ขึ้นนั่งบนคชสารอันประเสริฐ ประดับไปด้วยแก้วและทอง มีกระพองปกคลุมด้วยชายทองอันวิจิตร ผูกสายรัดประคณทองเรียบร้อย เลื่อนลอยไปในอากาศเวหา ที่งาทั้งสองของคชสาร มีสระโบกขรณี 4 เหลี่ยม เต็มเปี่ยมด้วยน้ำใสสะอาด อันบุญกรรมเนรมิตให้แล้ว เคียรคชาไปด้วยดอกปทุมบานสะพรั่ง ดอกปทุมทุก ๆ ดอก มีหมูนางเทพอัปสรพากันมาขับระบำรำฟ้อน ชวนให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ คุณ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระขัมมปัทฏฐกถา แปล, ภาค 2, หน้า 157, แปลจากธมฺมปัทฏฐกถา, ภาค 2, สกฺกาวคฺคฺค, หน้า 105.

. . . สุนนฺทาบิ กาลิ กตุวา คนตุวา ตตุเถว นิพพตฺติ ตสฺสา
เปลจโยชนสตีกา นนทา นาม โปกขรณี นิพพตติ . . .

นางเทพธิดาผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ ท่านถึงความเป็นเทพธิดาผู้มีฤทธิ์อย่างนี้
ครั้งเมื่อท่านเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้ . . .¹

นางเทพธิดานั้นตอบว่า นาควิมานอันประกอบด้วยสระโบกขรณีบังเกิดขึ้นแก่นาง
เพราะนางเคยได้ถวายผาคหนึ่งแด่พระพุทธเจ้าด้วยจิตอันเลื่อมใส และรู้จักในอริยสัจ
สี่ ครั้นนางถึงกาลละ ก็ได้ไปบังเกิดในชั้นไตรทศ และเป็นผู้เรื่องยศ²

หรือแม่แต่ผู้ใดมีใจศรัทธาและอนุโมทนาด้วยจิตอันบริสุทธิ์ในการทำบุญของผู้
ก็จะเกิดผลบุญแก่ผู้นั้น ได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ มีวิมานประจำคนทั้งดงามด้วยสระโบกขรณี
เช่นกัน เช่นเรื่องราวของนางเทพธิดาองค์หนึ่ง ครั้งเมื่อยังเป็นมนุษย์ ได้มีจิตเลื่อมใส

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 26, วิมานวัตถุ, นาควิมาน ที่ 3, ข้อ 41.

. . . อลงุกตา กนกกัญจนาคิต์

สุวรรณชาลจิตต์ มหนต์

อภิรุษุท คชวรํ สุกปปีตํ

อิชาคมา เวทาสยํ อนุตลิกุเช

นาคสุส ทบเศสุ ทุเวสุ นิรมิตา

อจุโชนกา ปทุมินิโย สุนุลลา

ปทุมเมสุ คุริยคณา ปวชชเร

อิมา จ นจุนุตติ มโนहरาโย

เทวิทุชิปุตฺตาสี มหานภาเว

มนุสฺสสุกตา กิมกาสี ปุญญํ . . .

นาควิมานที่ 10, ข้อ 60, มีเนื้อความทำนองเดียวกัน.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 26, วิมานวัตถุ, นาควิมาน ที่ 10, ข้อ 60.

ในกรณีนี้ของนางวิสาขา ซึ่งได้สร้างมหาวิหารถวายสงฆ์ เพราะการอนุโมทนาด้วยจิตบริสุทธิ์แต่อย่างเดียวนั้น ก็ยังเกิดวิมานอัศจรรย์น่าทึ่งว่า ". . . หนึ่งวิมานของคิวัน มีสระโบกขรณีเป็นที่อาศัยของหมู่จักษุชาติ มีน้ำใสสะอาด มีท้าวอันลาดด้วยทรายทอง เคียงรายไปด้วยปทุมชาตินานาชนิด พร้อมทั้งบัวขาว เกสรแห่งบัวทั้งหลายอันลมระยับพัด ขอมหอมฟุ้งเจริญ . . ." ¹

และยังมีสระโบกขรณีในวิมานชั้นอื่น ๆ อีก บางครั้งสระโบกขรณีนั้นมีขึ้นมาเพื่อบุญญาเจ้าของวิมานท่านเองเดียวกัน ²

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 26, วิหารวิมาน, ข้อ 44.

ไปกขรณฺโณ จ เม เขตฺถ	ปฺถุโลมนิเสวิตา
อจฺจโถกกา วิปฺปสนฺนา	โสวณฺณาลุกฺสนฺดตา
นानาปทุมฺสณฺณนา	ปฺนฺชวรีกสโมตฺตา
สุรภี สมฺปวายนฺติ	มณฺญญมาลฺุเทริตา . . .

² พระไตรปิฎก, เล่ม 26, วิมานวัตถุ.

นาวาวิมานที่ 1, ข้อ 6.

นาวาวิมานที่ 2, ข้อ 7.

นาวาวิมานที่ 3, ข้อ 8.

เสสวดีวิมาน, ข้อ 35.

สังสารโมจกเปตวัตถุ, ข้อ 98.

สารีปุตตเถรมาตุวัตถุ, ข้อ 99.

กัมภกวิมาน, ข้อ 81.

กรรณมณฑกเปตวัตถุ, ข้อ 112.

รถการีเปตวัตถุ, ข้อ 113.

นอกจากนี้ ในวรรณคดีบาลียังมีกล่าวถึงโลกบาลหรือโลกพิภพว่า มีสระโบก
 ขรณีย์ควย แท้ก็มักกล่าวไว้น้อยแห่ง และเป็นสระโบกขรณีย์ที่เหมือนกันกับสระโบกขรณีย์ในโลก
 มนุษย์ เช่นในภริทัตตชาดก ว่า “. . . คุกรพราหมณ ทานพรมควยบุตรและภรรยาไป
 ถึงนาคพิภพแล้ว 1 . . . แฉนคินมีพื้นอันราบเรียบ. . . สระโบกขรณีย์ที่สร้างไว้สวย
 งาม ระงมควยเสียงหงส์ มีคอกปทุมรวงหล่นอยู่เกลื่อนกลาด. . .” 2

การตั้งชื่อโดยให้มีคำว่า "บัว" เป็นส่วนหนึ่งของชื่อ

ชาวอินเดียมีความใกล้ชิดกับบัวมาก บางครั้งเมื่อจะทำสิ่งใด ก็มักจะให้มีบัว
 เข้ามาเกี่ยวข้องกับควยเสมอ เช่นในการตั้งชื่อลูกหลาน ชาวอินเดียและชาวไทยจะเลือก
 หาชื่อที่เป็นมงคล และบางทีก็มีคำว่า "บัว" รวมอยู่ควย

ศัพท์คำว่า "บัว" ที่เป็นส่วนหนึ่งของชื่อนี้ นับว่ามีมากพอสมควรในวรรณคดีบาลี
 ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และวรรณคดีบาลีสัมัยหลัง เช่นคำว่า ปทุม อุบล บุษพริก กุมุท
 โกมุท โกกนุท เป็นต้น

ชื่อบุคคลที่ใช้คำว่า "บัว" เป็นส่วนหนึ่งของชื่อนี้ มีทั้งชื่อของบุรุษและสตรี ได้
 แกพระนามของพระพุทธเจ้าบางพระองค์ ภิกษุ กษัตริย์ ตลอดจนจนถึงสามัญชน นอกจากนี้
 นี้ ยังใช้เป็นชื่อของชั้นหรือระดับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

1,2 พระไตรปิฎก, เล่ม 28, ภริทัตตชาดก, ข้อ 697, 698.

. . . สมา สมนุคปริโต	ปทุตตครา มที่
อินุทโคปกสจฺจนฺนา	โสภติ หริศุฑฺตมา.
รมมานิ วนเจตยานิ	รมมา หัสปกชิตา

ตัวอย่างชื่อ บุคคล เช่น

พระนามของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งว่า "ปทุมุตตระ"

. . . ปทุมุตโตโร นาม ชีโน สยมภู อคฺคบุคฺคโธ . . . ¹

พระนามของพระราชาผู้ยอเปลี่ยนแห่งนครทีปุระว่า "ปทุม"

. . . ปทุมโ นาม นามเนน สยมภู สปุโปโต อหุ ²

เหตุที่ชื่อบุคคลว่า "ปทุม" นั้น บางทีก็มีคำอธิบายให้ด้วย ตัวอย่าง เช่น พระปทุมกุมารโพธิสัตว์ มีชื่อว่า "ปทุม" เพราะทรงมีพระพักตร์เสมือนหนึ่งดอกปทุม

มูลดปทุมสรีกษมุขตุดา ปนสฺส ปทุมกุมารโเทว นมํ กรีส ³

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ปินโฆการทวาชเถราปทาน ที่ 10, ข้อ 10.

² พระไตรปิฎก, เล่ม 32, อโศกปุชกเถราปทาน ที่ 4, ข้อ 196.

³ ศาตตถรรกกา ภาค 6 บรรณานุกรมหน้า 133

ชื่อของหญิงสาวคนหนึ่งว่า "จันทปทุมมา" เพราะนางมีลักษณะพระจันทร์และ
คอกปทุมปรากฏอยู่ในมือ และฝ่าเท้า¹

¹ ชมมปทภูฎกถา, ภาค 7, มลลวคคความณนา, เมณฑกเสฎฐฐิวตถุ, หน้า 37.

. . . ศลลสา ปน ปริมพพชานปี ภิกขุสงฆสส วามหตุเถน อุกขลล
ทกขิมหตุเถน กญจันุ คเหตุวา เอวเมว ปตเต ปุเรตวา ภตตลล ตินนตคา
วามหตุถลล ปุเรตวา ปทุมลลขณั นัพพตติ ทกขิมหตุถลล ปุเรตวา จนุทลลขณั
นัพพตติ, ยลลมา ปน ชมกรกั อาทาย ภิกขุสงฆสส อุกกั ปริสสาเวตวา
ททมานา อปราปรั วิจริ เตนลลสา ทกขิมปาทลล ปุเรตวา จนุทลลขณั นัพพตติ
วามปาทลล ปุเรตวา ปทุมลลขณั นัพพตติ, ศลลสา อิมินา การเณน จนุทปทุมมาติ
นามั กรีสุ."

. . . ก็ปทุมลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างซ้าย จันทรลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือ
ข้างขวา เพราะนางจับหม้อข้าวด้วยมือซ้าย จับทัพพีด้วยมือขวา แล้วถวายภัตตาหาร
จนเต็มบาตรของพระภิกษุสงฆ์ แม่ของพระพุทธรเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ด้วยประการ
นี้แล ก็เพราะเหตุที่นางถือเอาชมกรกรรอนนำถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เที่ยวไป ๆ มา
ฉะนั้น จันทรลักษณะจึงเกิดเต็มฝ่าเท้าเบื้องขวาของนาง ปทุมลักษณะจึงเกิดขึ้นเต็มฝ่า

คำว่า "ปทุม" ก็คือ "ปทุมทริก" ก็คือ บางทีใช้เป็นชื่อของระดับหรือชั้นของสมณะ หรือของอุบาสก เช่น

ระดับหรือชั้นการปฏิบัติธรรมของสมณะ มีว่า
 "สมณปทุม" ผู้เป็นปทุมในบรรดาพระสมณะทั้งหลาย ¹

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 21, พระสุตตันตปิฎก, อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต, มจลวรรคที่ 4, สังโยชนสูตร ข้อ 88

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล สมณปทุมโหติ อธิ ภิกขเว ภิกขุ
 ปญฺจนัน โอรมภาคิยานัน สญฺโญชนานัน ปริกฺขยา โอปปาทิโก โหติ ตถฺถ ปรีนิตฺพายี
 อนาวตฺติชฺชโม ทสฺมา โลกา เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล สมณปทุมโหติ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นสมณปทุมอย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
 เป็นอุปปาทิกะ เพราะสังโยชนเบื้องต่ำ 5 ประการสิ้นไป จักปรีนิตพพานในภพนั้น มีอัน
 ไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลเป็นสมณปทุมอย่างนี้แล

บางแห่งมีคำอธิบายถึงระดับของสมณปทุมอีกลักษณะหนึ่งว่า

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล สมณปทุมโหติ อธิ ภิกขเว ภิกขุ
 สมฺมาทิฏฺฐิโก โหติ ฯ เป ฯ สมฺมาญาณี โหติ สมฺมาวิมุตฺติ โหติ อญฺฐ จ วิโมกฺเข
 กาเยน ญฺสิทฺวา วิหริติ เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล สมณปทุมโหติ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นสมณปทุมอย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
 เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฏฐิ ฯ เป ฯ มีสัมมาญาณะ มีสัมมาวิมุตติ แต่ถูกต้องวิโมกข์ 8 ค้วย
 นามกายอยู่ บุคคลเป็นสมณปทุมอย่างนี้แล

(ฉบับพระไตรปิฎก ฉบับเดิมฉบับ พิศาลพิมพ์ ปี ๒๕๒๖ ข้อ ๘๐)

"สมณบุณฑริก" ผู้เป็นบุณฑริกในบรรดาสมณะทั้งหลาย ¹

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 21, สังโยชนสูตร ข้อ 88

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล สมณบุณฑริกโหติ อธิ ภิกขเว ภิกขุ
 ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา รากโหสโมหานํ ตนฺตุตา สกาทาคามี โหติ สกิทเว
 อิมํ โลกํ อากนฺตุวา ทุกฺขสฺสนต์ํ กโรติ เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล สมณบุณฑ-
 ริโก โหติ

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นสมณบุณฑริกอย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
 เป็นพวกสกทาคามี เพราะสังโยชน 3 ลื่นไป และทำรากะ โทสะ โมหะให้เบาบาง จะ
 มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น และจะกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนั้นเป็นสมณบุณฑริก
 อย่างนี้แล

บางแห่งมีคำอธิบายว่า สมณบุณฑริก อีกลักษณะหนึ่งว่า

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล สมณบุณฑริกโหติ อธิ ภิกขเว ภิกขุ
 สมฺมาทฐฺฐิโก โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ สมฺมาวาโจ โหติ สมฺมากมฺมุนโต โหติ
 สมฺมาอาชีโว โหติ สมฺมาวาयाโม โหติ สมฺมาสติ โหติ สมฺมาสมาธิ โหติ
 สมฺมาญาณิ โหติ สมฺมาวิมุตฺติ โหติ โน จ โข อญฺญ วิโมกฺเข กาเยน
 ญฺสิตฺตฺวา วิหริติ เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล สมณบุณฑริกโหติ โหติ.

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นสมณบุณฑริกอย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
 เป็นผู้ที่มีสัมมาทฐิ มีสัมมาสังกัปปะ มีสัมมาวาจา มีสัมมากัมมันตะ มีสัมมาอาชีวะ มีสัมมา
 วายามะ มีสัมมาสติ มีสัมมาสมาธิ มีสัมมาญาณ มีสัมมาวิมุตติ แต่ไม่ถูกต้องวิโมกข์ 8
 ค้วยนามกายอยู่ บุคคลเป็นสมณบุณฑริกอย่างนี้แล

และระดับหรือชั้นการปฏิบัติธรรมของอุบาสก มีว่า

"ปทุมอุบาสก" เป็นปทุมในบรรดาอุบาสกทั้งหลาย ¹

"ปทุมทริกอุบาสก" เป็นปทุมทริกในบรรดาอุบาสกทั้งหลาย ²

อนึ่ง สตรีบางคนมีผิวพรรณดี เสมือนหนึ่งกลีบดอกบัว บางทีชื่อของสตรีผู้นั้นมี
คำว่า "บัว" เป็นส่วนหนึ่งของชื่อก็มิ เช่น

พระเถรีรูปหนึ่ง ชื่อว่า อุปลลวณณา (อุบลวรรณา)

. . . นิลุปปลคพุทธสมานวณณตาย จสุสา อุปลลวณณาเทวว นาม
อกัส . . . ³

¹⁻² พระไตรปิฎก, เล่ม 22, อังคุตตรนิกาย, ปัญจกนิบาต, จันทาลสูตร,
ข้อ 175.

. . . ปญฺจติ ภิกฺขเว ชมฺเมติ สมนฺนาคโต อุปาสิโก อุปาสกร-
ตณฺหฺจ โหติ อุปาสิกปทุมฺหฺจ อุปาสิกปทุมทริกฺหฺจ กตเมติ ปญฺจติ สทฺโธ โหติ
สีลฺวา โหติ อโกทุหฺลมงฺคฺสิโก โหติ กมฺมํ ปจฺเจติ โน มงฺคฺลํ น อีโต พหิทฺธา
ทกฺขิณฺเอยฺยํ คเวสฺสตี อิทฺ จ ปุพฺพการํ กโรติ . . .

. . . อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นอุบาสกแก้ว
อุบาสกปทุม อุบาสกปทุมทริก ธรรม 5 ประการนั้นเป็นใจน คือ อุบาสกยอมเป็นผู้มี
ศรัทธา เป็นผู้มีความดี เป็นผู้ไม่ถ่อมลงคนอื่นชั่ว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล ไม่แสวงหาเขต-
บุญนอกพระศาสนา ทำการสนับสนุนในทางพระศาสนา . . .

³ ฌมมปิณฑกถา. ภาค 3. อุปปลลวณณาเถรีวตถ (54). หน้า 140.

บัวบุณฑริกซึ่งมีสีขาว บางทีก็มีผู้นำไปใช้เป็นชื่อของสัตว์บางประเภท เช่น ชิ่นของช่างเผือกคู่พระบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน ตัวอย่าง ช่างคนเชือกหนึ่งของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเป็นช่างเผือกมีชื่อว่า "ปญฺฑริก" ¹

นอกจากนี้ สถานที่บางแห่งที่มีกล่าวในวรรณคดีบาลี ก็มีคำว่า บัว เป็นชื่อของสถานที่นั้นอีกด้วย ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่า อาจเป็นเพราะพุทธศาสนิกชนคุ้นกับคำว่า บัว หรือ อาจจะเป็นเพราะสถานที่แห่งนั้นมีสระบัวหรือบัวอยู่ในบริเวณเดียวกัน ตัวอย่าง เช่น

ภูเขาลูกหนึ่ง ชื่อ ปทุม ตั้งอยู่ใกล้ภูเขานิมนต์ ²

และคำว่าบัวยังใช้เป็นชื่อนรกด้วยว่า "ปทุมนรก" ³

¹ ขมมปทภูฎกา, ภาค 3, พาลวคุด วณฺณา, อนุญตรปริส วตุฎ (45), หน้า 100.

. . . ราชชา กิร ปเสนทิโกสโล เอกสุมี ฉณทิวเส อลงกตปฏฺยิตฺตํ
สพฺพเสทํ เอกํ ปญฺฑริกํ นาม ทตุฎ อารุยฺห . . .

ได้ยินว่า ในวันมหาสพวันหนึ่ง พระราชาพระนามว่า ปเสนทิโกศล ทรงช่างเผือกล้วนเชือกหนึ่ง ชื่อว่า ปญฺฑริกะ ที่ประทับประจำแล้ว

² พระไตรปิฎก, เลม 32, อุเทนเถราปทานที่ 10, ข้อ 412.

³ พระไตรปิฎก, เลม 24, อังคุตตรนิกาย, ทสกนิบาต, โกกาลิกสูตร ข้อ 89.

. . . อตฺโฆ โกกาลิกิ ภิภูชฺ เตเนวาพาเชน กาลมกาสิ กาลกโต
จ โกกาลิกิ ภิภูชฺ ปทุมนิริยํ อุปฺชฺชติ สารีปฺตฺตโมคฺคฺคฺคาเนสุ จิตฺตํ อามาญฺเ
ทฺวา . . .

ครั้งนั้นแล พระโกกาลิกะ ได้กระทำกาลละด้วยความอาพาชนั้นเอง แล้วบังเกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อามาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ.

บางทีคำว่า บัว เป็นมงคลนาม ที่บุคคลนำไปใช้เป็นชื่อขุนนิยสถานในพระพุทธศาสนา เช่น เจดีย์แห่งหนึ่ง ชื่อว่า "ปทุม" ¹

และคำว่า "บัว" ใช้เป็นชื่อรโหฐานของบุคคลก็มี เช่น ปราสาทของโพธิกุมาร ชื่อว่า "โกกนท" ²

นอกจากจะใช้คำว่า "บัว" เป็นชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ และชื่อสิ่งก่อสร้างบางแห่งแล้ว คำว่า "บัว" นี้ ยังนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของชื่ออื่น ๆ อีก ชื่อเหล่านี้อาจเป็นชื่อที่ก่อกำเนิดขึ้น เพราะเห็นสิ่งนั้นมีสภาพเหมือนกับลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นกับบัว เช่น

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 32, ขุททกนิกาย มหากัจจายนเถรปาทานที่ 3, ข้อ 35

ปทุมุตตรนาถสูต ปทุมํ นาม เจตีย์

สิลาปฏี การยิตฺวาน สฺวณฺณเณนาภิละปยี

เราได้ทำแผ่นศิลาไว้แล้ว ได้เอาทองฉาบทาพระเจดีย์ ชื่อว่า ปทุม ของพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นที่พึ่งของโลกพระนามว่า ปทุมุตตระ

² ธรรมปทฎฐกถา, ภาค 6, อตุตวคฺควณฺณนา, โพธิราชกุมารวตฺถุ (127), หน้า 1.

โส กิร ปฐวีตเล อญฺญะหิ ปาสาเทหิ อสทิสฺสรุปี อากาเส อูปฺปตฺมานัน
วีย โกกนทนาม ปาสาทํ กาวเรตฺวา

ตั้งได้สดับมา โพธิราชกุมารนั้นรับสั่งให้สร้างปราสาทชื่อ โกกนท มีรูปทรง

ชื่อฝน "ไปกุขรวสุต" ฝนบนไบบัว หรือ น้ำในไบบัว ¹

เพราะฝนโบกขรพรรษนี้ เมื่อตกลงมาแล้ว ใครปรารภนาจะให้เปียกก็จะเปียก ใครไม่ปรารภนาจะให้เปียก ก็จะไม่เปียก จึงนำไปเรียกเสมือนหนึ่งว่า ฝนนั้นตกลงบนไบบัว ค้วยไบบัวนั้น ไม่เปียกน้ำ

อนึ่ง ชื่อว่า "อโยไปกุขร" บัวเหล็ก ²

อาจเป็นเพราะว่าบัวนั้นเป็นเหล็ก จึงได้ชื่อว่าบัวเหล็ก

นอกจากนี้ คำว่า "บัว" ยังใช้เป็นชื่อซึ่งเรียกคางไป ตัวอย่างเช่น บัวเป็นส่วนหนึ่งของชื่อพระสูตรบางพระสูตร เป็นต้น ที่มีการตั้งชื่อพระสูตรด้วยคำว่า บัวนี้ อาจ

¹ ชาตกกฎฐกถา, ภาค 1, นิตานกถา, สนฺติเกนิตาน, หน้า 139.

ศโต มหาเมโฆ ไปกุขรวสุตฺติ วสุตฺติ ตามบุพพณฺณํ อุทกํ ญฺเฐฐา
วิรวนฺตุํ คจฺจติ เคมิตฺตุกาโม จ เตเมติ อเทมิตฺตุกามสุตฺติ สรีเร เอกวิบุตฺตุมตฺโตปิ
น ปตฺติ

แต่นั้น มหาเมฆยังฝนโบกขรพรรษให้ตกแล้ว น้ำสีแดงไหลไปในภายใต้ และผู้ใดประสงค์จะให้เปียก ก็จะทำให้เปียก แม้หยาดน้ำสักหยดหนึ่ง ย่อมไม่ตกไปบนสรีระของบุคคลผู้ไม่ปรารภนาจะให้เปียก

² พระไตรปิฎก, เล่ม 28, ขุททกนิกาย ชาคก, มหานิปาท มหานารท-
กัสมฺปชาคก (ที่ 6) ข้อ 888

ขร่า ขาโรทกา ตตุตา หุคฺคา เวตุตฺรณิ นที
อโยไปกุขร สญฺจนฺนา ติกฺขปฺตฺเตหิ สนฺทหิ

แม่น้ำเวตรณี น้ำเป็นกรด ใต้อ่อน (เราร้อน) ยากที่จะข้ามได้ เคียรคาน

เป็นเพราะพระสูตรนั้น มีเรื่องราวที่กล่าวถึงบัว หรือบางที่อาจเป็นเพราะตั้งชื่อตามชื่อของบุคคลที่มีกล่าวในพระสูตรนั้น เช่น

"โปกฺขรณีสฺสูตฺร" พระสูตรว่าด้วยเรื่องสระโบกขรณี (สระบัว)

เป็นพระสูตรหนึ่งซึ่งกล่าวถึงคำว่า "โบกขรณี" ¹ ประกอบเรื่องราวในพระสูตรนั้นด้วย

"โกกนุทฺตฺสูตฺร" พระสูตรว่าด้วยดอกโกกนุท (ดอกบัว)

เป็นชื่อพระสูตรที่ตั้งตามชื่อของภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งมีนามว่า กอกนุทปริพพาชก ²

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 16, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, อภิสมยวรรค, โปกขรณีสฺสูตฺร, ข้อ 313.

เสวยธาปี ภิกฺขเว โปกฺขรณีสฺสูตฺร โปญฺญาสโยชนา อายาเมน โปญฺญาสโยชนา วิตุฏฺฐาเรน โปญฺญาสโยชนา อุกฺกุเพเชน ปุณฺณา อุกฺกสุตฺต สมตฺติตฺติกา กากเปยฺยา ตโต ปุริโส กุสฺสเคน อุกฺก อุกฺกเรยฺย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สระโบกขรณี กว้าง 50 โยชน์ ยาว 50 โยชน์ ลึก 50 โยชน์ เต็มเปี่ยมด้วยน้ำเสมอขอบปาก กากินได้ บุรุษหนึ่ง พึงทรงนํานั้นไว้ได้ด้วยปลายหญาศ . . .

² พระไตรปิฎก, เล่ม 24, โกกนุทฺตฺสูตฺร ข้อ 96

โกกนุโทปิ โข ปริพฺพาชโก รตฺตฺติยา ปจฺจุสสมํ ปจฺจุจฺจฺฐาย เยน ตโปทา เตนฺปสฺสงฺกมิ คคฺคฺตานิ ปริสิญฺจิตฺตุ อุตฺทสา โข โกกนุโท ปริพฺพาชโก อายสฺมนุตฺตํ อานนฺทํ ทูรโต ว อากจฺจนฺตํ . . .

ปริพพาชกชื่อว่า กอกนุท ลูกขึ้นแล้วในเวลาใกล้รุ่งตอนกลางคืน เข้าไปยัง ตโปทาราม (บ่อน้ำร้อน) เพื่อเช็ดตัว กอกนุทปริพพาชกได้เห็นท่านพระอานนทเถระผู้มาแล้วแต่ที่ไกลเหียว . . .

อนึ่ง การประมาณอายุอันยาวนานในปทุมนรก มีชื่อการกำหนดจำนวนการนับ
ไว้เป็นกุ่มุทะ โสคันธิกะ อุปปละ ปุณฺฑริกะ และปทุมะ ¹

¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 24, โกกาลิกสูตร, ข้อ 89.

. . . คูกรภิกษุ เปรียบเหมือนหนึ่งแถวบนเมล็ดงา
ของชนชาวโกศลมี้อตรา 20 ขาวี เมื่อล่วงไปแสนปี
บุรุษนำเอาเมล็ดงาเมล็ดหนึ่งออกจากแถวบนนั้น คูกร
ภิกษุ เมล็ดงาหนึ่งแถวบนของชาวโกศลมี้อตรา 20
ขาวีนัน พึงถึงความสิ้นไปหมดไปโดยทำนองนี้เร็วกว่า
นั้นยังไม่ถึงหนึ่งอพัททะในนรกเลย คูกรภิกษุ 20 อพัททะ
ในนรกจึงเป็น 1 นิรพัททะ 20 นิรพัททะ เป็น 1
อพัททะ 20 อพัททะเป็น 1 อหทะ 20 อหทะ เป็น
1 อฏฏะ 20 อฏฏะ เป็น 1 กุ่มุทะ 20 กุ่มุทะ เป็น
1 โสคันธิกะ 20 โสคันธิกะ เป็น 1 อุปปละ 20
อุปปละ เป็น 1 ปุณฺฑริกะ 20 ปุณฺฑริกะ เป็น 1
ปทุมะ . . .

การใช้บัวประกอบเรื่องในชาดก

การดำเนินเรื่องในคัมภีร์ชาดก บางครั้งก็ใช้บัวประกอบเนื้อเรื่องด้วย เนื้อความที่เกี่ยวข้องกับบัวนั้น เป็นการนำเอาคติต่าง ๆ ที่ได้จากบัวมาประกอบข้อเท็จจริงบางประการ เช่น ใช้บัวประกอบเหตุผลในการแสดงภูมิปัญญา ใช้บัวประกอบเรื่องราวเพื่อเป็นแนวชักนำให้บุคคลใคร่จักพิจารณาเหตุผลในเหตุการณ์เฉพาะหน้า บางทีก็เป็น การนำเอาคติที่ว่า บัวเป็นดอกไม้เจริญใจ ใครเห็นก็ชื่นชม อยากรได้ครอบครอง อยากรได้เป็นเครื่องประดับ หรือนำมาใช้เป็นของกำนัล เป็นต้น บางทีบัวที่กล่าวถึงนั้น มิได้มีส่วนสำคัญต่อเนื้อเรื่องประการใด แต่อาจเป็นเพราะเป็นดอกไม้ที่บุคคลคุ้นเคย จึงได้กล่าวถึงบ่อยครั้ง กล่าวคือ

คติที่ว่า บัวเกิดในน้ำ สายบัวบอกความต้นลึกของน้ำได้ ด้วยคตินี้ มโหสถได้นำไปประกอบเหตุการณ์แสดงภูมิปัญญาของตนในครั้งที่กองทัพของพระเจ้าจุลนีล้อมกรุงมิตติลาด้วยหวังจะให้ชาวเมืองมิตติลาอดน้ำตาย เมื่อมโหสถแจ้งในเรื่องราว ก็ทำอุบายหลอกลวงข้าศึกให้ตายใจ ด้วยการนำพันธุ์บัวที่คาบสนำมาจากหิมวันต์ ปลูกลงในกระบอกไม้ไผ่ซึ่งทะลุกลางปล่องแล้ว แลวกรอกน้ำลงไป ชั่วคืนเดียว ดอกบัวก็โผล่สูงพ้นปลายไม้ไผ่ราวหนึ่งศอก แล้วมโหสถสั่งให้ถอนสายบัวนั้นโยนไปให้ข้าศึก ทางฝ่ายข้าศึกเมื่อเห็นความยาวของสายบัว ก็หลงเชื่อสนิทว่า เมืองมิตติลานั้นมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ เพราะมีสระใหญ่กว้างลึก ปลูกบัวมีก้านยาวถึง 80 ศอก ชาวเมืองไม่มีวันจะอดน้ำได้ การที่จะคิดล้อมเมืองไว้นาน ๆ นั้น ก็เป็นอันตกไป¹

อนึ่ง ใคร ๆ ก็รู้วาทกรรมชาติของบัวนั้น เกิดจากโคลนตมและน้ำ บางทีก็บอกให้รู้ถึงความชุ่มฉ่ำของแหล่งที่มีบัวขึ้นอยู่ แต่ในเรื่องที่รู้ ๆ กันนี้เอง บางทีก็เป็น

¹ พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส., เล่ม 18, เรื่องมโหสถชาดก,

แนวทางที่ฝ่ายมิจฉาทีริยัคไปประกอบเหตุผลลอลกวงคนอื่นให้หลงเชื่อได้ ผู้ที่ขาดความ
 ยั้งคิดในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ก็อาจเชื่ออะไร ๆ ใตงายคาย บางครั้ง ก็ทำให้เกิดอัน-
 ตรายแก่ตนได้ในภายหลัง ดังอุทาหรณ์มีว่า

. . . พอคาคคนหนึ่งพร้อมด้วยบริวาร นำสินค้าไปค้าขายยังต่างแดน ระหว่าง
 ทางพบกับพวักยักซึ่งจำแลงเป็นมนุษย์ คอยหลอลกวงผู้ผ่านไปมา เพื่อหวังจับไปเป็น
 ภัคษาหารของตน พวักยักเหล่านั้นได้พากันแสร้งทำประหนึ่งว่าศิระและเสื่อผ้าชุ่มไป
 ด้วยน้ำ นั่งยานที่เปื้อนโคลนตม และพากันประดับร่างกายด้วยดอกกุบลและดอกกุ่มุท มือก็
 ถือดอกปทุมและดอกมณฑริก นอกจากนี้ ยังเคี้ยวรากและเหง้าบัวอีกด้วย เป็นอุบายวา
 หนทางขางหนานนั้นชุ่มฉ่ำไปด้วยฝน และธารน้ำก็อคมสมบูรณไปด้วยคอกบัวนานาชนิด
 ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นต้องแบกน้ำไปให้ลำบาก บุตรพอคาคเห็นสมจริง จึงสั่งให้บริวาร नेता
 ที่มีอยู่จนหมดสิ้น เพื่อหวังนำบอหนา เมื่อเดินทางไป หาได้พบน้ำไม่ ก็พากันหิวกระหาย
 น้ำเป็นกำลัง หมคเร็วแรงที่จะเดินทางต่อไป เลยถูกพวักยักจับกินสิ้นทุกคน ทั้งนี้
 เพราะความโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้จักพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงเกิดความหายนะ
 กันทั่ว 1

. . . และในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นบุตรพอคาค และนำสินค้าไป
 ขายยังต่างแดนเช่นกัน ก็ประสบเหตุการณ์ทำนองเดียวกันกับบุตรพอคาคคนก่อน แต่
 เพราะพระโพธิสัตว์ลวงรู เทาทันในอุบายของพวักยัก จึงมิได้เป็นอันตรายแต่ประการใด
 ทั้งนี้ เพราะมีปัญญาพิจารณาเหตุผลได้ถ่องแท้ จึงไม่มีความหายนะเกิดขึ้น 2

เพราะบัวเป็นดอกไม้ที่สวยงาม เป็นที่เจริญใจ มีกลิ่นที่หอมทน ใครเห็นก็ชื่นชม
 แม้แต่พระโพธิสัตว์ก็ยังชอบที่จะสูดกลิ่นหอมของบัว ด้วยเหตุการณครั้งนี้ มีผู้ดำเนินการ
 กระทำของพระโพธิสัตว์ว่า เป็นบาป เพราะชโยกกลิ่นบัว ดังเรื่องราวในอุปสังขပ္พณ-
 ชาคก มีว่า

ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์ไปยืนสูดกลิ่นบัว ณ สระแห่งหนึ่ง ก็ได้รับการกล่าว
 หาวว่าเป็นชโยกกลิ่นบัว ดังคาถาที่ว่า

ยเมตํ วาริชํ ปุญฺญํ	อหินฺนํ อุปฺสังขลํ
เอกฺกเมตํ เถยฺยานํ	คณฺหเถโนลํ มาริสสํ

การที่ท่านเข้าไปสูดดมกลิ่นดอกบัวที่เขายังมีได้ให้ นี้เป็นส่วนแห่งการชโยก
 อย่างหนึ่ง คุณรทานุญฺรทุกข ท่านชื่อว่า เป็นผู้ชโยกกลิ่น

พระโพธิสัตว์กล่าววว่า

น หรามิ น ญฺชามิ	อารา สังขามิ วาริชํ
อถ เณ นุ วญฺเณ	คณฺหเถโนลํ วุจฺจตีติ
โยยํ ภิสานิ ขนติ	ปุญฺพริกานิ ญฺชติ
เอวํ อากิญจณฺมุนฺโต	กสฺมา เอโส น วุจฺจตีติ

เรามีคานำเอาไป ไม่ได้บริโภค เรายืนดมดอกบัวอยู่ที่ไกล เมื่อเป็นเช่น
 นั้น เหตุไฉนท่านจึงกล่าวว่าเราเป็นผู้ชโยกกลิ่นดอกบัวเล่า

บุรุษใดมาชูดเหง้าบัวทั้งหลาย เต็ดเอาดอกบัวไป เพราะเหตุใดท่านจึงไม่
 กล่าวบุรุษนั้น ผู้ทำกรรมหยาบอย่างนั้นเล่า ¹

¹ พระไตรปิฎก, เล่มที่ 27, อุปสังขပ္พณชาคก ข้อ 944-946, และชาคกฏฐ-

อากนิณฺณอุทฺโท ปุริโส ชาติโจลว มกุชิต
 ศลุมิ เม วจนํ นตฺถิ ตณฺจรหามิ วตฺตเว

บุรุษผู้มีกรรมช้ำโหดร้าย แปรเป็นไปด้วยบาป เหมือนผ้าถุงของแม่นม
 ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่วากล่าวบุรุษนั้น แต่ข้าพเจ้าควรจะวากล่าวทาน

อนนฺตสฺส โปสฺสส นิจฺจํ สฺจิจฺจเวสฺสิโน
 วาลคฺคฺคมตฺตํ ปาปสฺส อพฺภามตฺตํ ชาติคฺคิ

สำหรับคนผู้ไม่มีโทษ มีปรกติแสวงหากรรมสะอาดอยู่เป็นนิจ มีบาปเพียงเท่า
 ปลายขนทราย โทษยอมปรากฏมีประมาณเท่าก้อนเมฆหมอกที่เดียว ¹

อีกประการหนึ่ง เพราะบัวเป็นที่เจริญใจ ใครเห็นก็อยากได้มาเป็นสมบัติของ
 ตน เกี่ยวกับคดีนี้กล่าวในชาดกบางเรื่อง เช่น ในมโหสถชาดกมีเรื่องเล่าว่า

เศรษฐีโควินท์ ผู้มีน้ำลายไหลอยู่เมืองนิจ มีความคิดไขบัวไม่ถูกเรื่องด้วยการ
 นำดอกบัวมารองรับ และใช้คนนำลายของตนแล้วโยนทิ้งไปทางหน้าต่าง แต่ดอกบัวเหล่านั้นก็
 ยังเป็นที่พึงปรารถนาของพวกนักเลงสุรา พวกนักเลงสุราจะเก็บดอกบัวนั้นไปล้าง
 แล้วใช้ประดับกายเมื่อจะเข้าสู่โรงขายสุรา เพราะถ้าไม่มีก็เกรงว่าจะน้อยหน้าคนอื่น
 และบางครั้งเมื่อนักเลงสุราใครจะได้ดอกบัวจากเศรษฐี ก็จะแสวงงักททายเศรษฐีนั้น
 พอเศรษฐีเอ่ยปากพูด น้ำลายก็จะไหล พวกคนใช้จะนำดอกบัวมาเช็ดน้ำลาย แล้วโยน
 ทิ้งไป พวกนักเลงนั้นก็ได้ออกบัวสมประสงค์ ²

และในบางครั้ง แมแต่คนทุศีล เช่น มิตตวินทุกะผู้ว่ายาก เมื่อเห็นดอกบัวก็
 ยังอยากได้เป็นสมบัติของตนด้วย ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ถูกเป็นเรื่องราวว่า ดอกบัว

¹ เรื่องเดียวกัน, เล่มเดียวกัน, อุปสังขยุตตชาดก, ข้อ 947.

² พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 18. มโหสถชาดก. หน้า 57.

นั้น คือจักรกรคซึ่งเผาผลาญอยู่บนศีรษะของสัตว์นรก มีตวินทุกะเห็นกงจักรนั้นเป็นคอกบัว จึงร้องขอและไต่มาสมประสงค์ เมื่อจักรกรคนั้นตกลงบนศีรษะของตน ก็รู้ว่า เป็นจักรกรค หาใช่คอกบัวไม่ ใ้รับทุกข์เวทนาเป็นกำลัง ¹

อีกประการหนึ่ง คอกบัวมีความสวยงาม คนจึงนิยมใช้เป็นเครื่องประดับ ในปทุมชาดก มีเรื่องเล่าว่า บุตรเศรษฐี 3 คนแห่งเมืองพาราณสี ใ้ใครใ้คอกบัวประดับกายเพื่อเล่นมหรสพ จึงไปขอจากชายจุมกแห่งผู้เฒ่าสรวัแห่งหนึ่ง แต่ใ้การขอคอกบัวจากชายจุมกแห่งนั้น มีเรื่องราวที่แฝงควยการสอใ้ผู้คความจริงคยกล่าวคือ ชายคนที่ 1 และ 2 เมื่อจะขอคอกบัวจากชายจุมกแห่ง ก็ผู้คเกินคความจริงใ้ในสภาคที่ชายจุมกแห่งเป็นอยู่ ควยการภาวนาคให้ชายจุมกแห่งมีจุมกใ้หม่งอกขึ้นมาทำให้ชายจุมกแห่งโกรธ จึงไม่ใ้คอกบัวนั้น แต่ชายคนที่ 3 กล่าววาคควยเหตุผลตามสภาคที่เป็นจริงที่ชายจุมกแห่งเป็นอยู่ ทำให้ชายจุมกแห่งพอใจ จึงมอบคอกบัวใ้ชายคนที่ 3 ไป ²

นอกจากนี้ ในชาดกยังมีกล่าวถึงข้างใ้คอกบัวเป็นของแสดงความรักกับนางข้างคย เช่น ในฉัตถันตชาดก มีวาค

. . . เมื่อข้างบริวารตัวหนึ่งของพญาคฉัตถันต ท่องเทียวไปใ้สระแห่งหนึ่ง ก็ใ้คอกปทุมใ้ใหญ่ มีกลีบถึงเจ็ดชั้น ข้างบริวารตัวนั้นก็นำไปมอบแก่นายของตนคยใ้ใจภักคใ้ ฝ่ายพญาคข้าง เมื่อรับคอกบัวแล้วก็ไปรยเกสรบัว

¹ เรื่องใ้คยวกัน, เลม 10, จตุทวารชาดก, หน้า 97.

² พระใ้ไตรปิฎก, เลม 27, ปทุมชาดก, ข้อ 382-384, และ ชาตคกฏฐกถา, ภาค 4, ปทุมชาดก, หน้า 61.

บ่นกระพองตน แล้วก็ยื่นดอกบัวนั้นให้แก่นางมหาสุภัทรา ภรรยาใหญ่ที่ยืน
อยู่ใกล้ ด้วยใจรักใคร่ ในครั้งนั้น ยังความน้อยใจให้แก่นางจุลสุภัทรา
ภรรยาที่รองลงมาเป็นอย่างยิ่ง นางจึงผูกเวรพยาณัจหัตถ์ในชาติ
ต่อไป . . . 1

อีกประการหนึ่ง ในคัมภีร์ชาดกยังได้กล่าวไว้ว่า ดอกบัวนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับ
เรื่องราวที่บุคคลอื่นอีกด้วย นัยว่าถ้าผู้ใดฝันเห็นดอกบัวแล้ว ก็จะเป็นนิมิตดีแก่ผู้ฝัน ซึ่ง
อาจจะได้ประสบโชคลาภหรือสิ่งดีงาม เป็นต้น ตัวอย่างที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มีเรื่องเล่าว่า
เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์จะทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา ก็ได้มา
ปรากฏกายในพระสุบินของพระนาง เป็นพญาเศวตกฤษณธรถือดอกบัวขาวด้วยวง กระทำ
ประทัภิมรอมพระนางมายาสามารถ แล้วก็ทำอาการประคุดเข้าไปสู่พระอุทรของพระนาง²

ในครั้งนั้นโอรสหลวงได้ทำนายพระสุบินนิมิตนี้ว่า พระนางจะมีพระโอรสที่มี
อานุภาพยิ่งใหญ่ ถ้าเป็นฆราวาสก็จะทรงเป็นมหาจักรพรรดิ ถ้าออกผนวชก็จะตรัสรู้
เป็นศาสดาเอก 3

¹ ชาตกฏฐกถา, ภาค 7, ฉพทนต์ชาดก, หน้า 230.

อถะโก หฤดี สเร วิจรนุโต สตุตฺตฺหุญฺ มหาลพฺมํ ลภิตฺวา อหริตฺวา
มหาสตุตฺตฺส อทาสี. โส ตํ โสณฺพทาย คเหตุวา เรณู กุมฺภเ อภิกริตฺวา เขฏฺฐ-
กาย มหาสุภฺทฺทาย อทาสี. ตํ ทิสฺวา อิตฺรา อิทฺปิ สตุตฺตฺหุญฺ มหาลพฺมํ อุตฺตโน
ปิยภริยาย เอว อทาสี น มยฺหฺนฺติ ปุนฺปิ ตสฺมี เวรํ พฺนฺธิ.

² เรื่องเดียวกัน, ภาค 1, อวิหุเรนิทาน, หน้า 81-82.

³ พระปฐมโพธิกถา, ปริจเฉทที่ 3, หน้า 52-53.

และในเวสสันดรชาดก มีกล่าวถึงพระเจ้ากรุงสญชัย ก่อนที่จะทรงได้พระกนิษฐา
 ชาลิกัลบัคินสูเวียงวัง ก็ทรงมีพระสุบินว่า ". ใดมีบุรุษผิวดำผู้หนึ่ง เข้ามาถวาย
 ดอกบัวสองดอกบนพระหัตถ์ของพระองค์ และเมื่อทรงรับแล้ว ก็ทรงตัดไว้ที่พระกรรณ
 เกสรบัวนั้นก็ร่วงหล่นลงสู่พระอุระของพระองค์" 1

โทรหลวงไค้ท่านายพระสุบินนี้ว่า เผ่าพันธุ์ของพระเจ้ากรุงสญชัยที่จากไปนาน
 จะกลับมาคืนมาในไม่ช้า 2

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ชาดกบางเรื่อง ก็ยังมีกล่าวถึงบัวอีก แต่ก็เป็นส่วนปลีก
 ย่อย ไม่สู้จะมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องนัก จึงมิได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้

เท่าที่กล่าวมาแล้วในบทนี้ จะเห็นได้ว่าเรื่องของบัวที่มีปรากฏในวรรณคดีมาดี
 นั้น ส่วนใหญ่แสดงถึงความคิดในเรื่องของศาสนา เป็นที่เข้าใจว่า เพราะพุทธศาสนิกชน
 ถือว่าบัวเป็นดอกไม้ที่มีคุณลักษณะพิเศษ จึงได้นำมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอุบาย
 โดยเฉพาะความเห็นที่ว่าพระพุทธเจ้านั้นบริสุทธิ์เหมือนดอกบัว เพราะทรงเป็นบุลวงพ้น
 จากกิเลสทั้งปวงโดยสิ้นเชิง เหมือนดอกบัวที่ไหลพบนน้ำ ปราศจากโคลนตมมาแปดเปื้อน
 ฉะนั้น นอกจากนี้ ก็เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับบัวในเรื่องของสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่นบัว
 เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ ความคิงามและความงาม เป็นต้น

อนึ่ง คำสอนในพระพุทธศาสนานั้น บางทีก็เข้าใจยาก วิธีการอย่างหนึ่งที่
 สอนให้คนได้เข้าใจลึกซึ้งในคติธรรมต่าง ๆ ก็คือการใช้อุปมาอุปไมย และการอุปมา-
 อุปไมยนี้มีหลายแห่งที่มีการใช้ดอกบัวมาเป็นเครื่องเปรียบคำสอนเหล่านั้น

ในส่วนที่เป็นธรรมชาติอันเป็นความงามของดอกบัวนั้น ในวรรณคดีบาลีมีกล่าวถึงลักษณะความงามของสระโบกขรณี อันสะพรั่งไปด้วยดอกบัวนานาพรรณ ยิ่งความรื่นรมย์ให้แก่ผู้พบเห็นทั่วไป สระโบกขรณีที่กล่าวถึงนี้มีทั้งสระโบกขรณีที่มีเองตามธรรมชาติ และสระโบกขรณีที่มีผู้สร้างขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ สระโบกขรณีบางแห่งมีขึ้นมาเพื่อเป็นการประกอบบุญบารมีของบุคคลก็มี นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงสระโบกขรณีในสวรรค์ ซึ่งเป็นสระโบกขรณีที่มีความแปลกพิสดารกว่าสระโบกขรณีที่มีอยู่ในโลกมนุษย์ หรือแม้แต่ในโลกบาดาลก็ยังมีกล่าวว่ามีสระโบกขรณีด้วย

อีกประการหนึ่ง ในการที่พุทธศาสนิกชนนำคำว่า "บัว" มาเป็นส่วนหนึ่งของชื่อกัถี หรือการที่มีบัวเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่าง ๆ ในชาดกก็คือ ย่อมแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบัวในอีกลักษณะหนึ่ง.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย